

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET

ÉRTESITŐJE.

✱

SZERKESZTETTE :

MERZA GYULA

✱

1906.

XV. ÉVFOLYAM.

— 53 képpel és egy színes műmelléklettel, —

KOLOZSVÁR,
AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET KIADÁSA.

1906.

TARTALOM.

108129

I. Nagyobb cikkelyek.

	Lap.
<i>Apáthy István dr.</i> : Czárán Gyuláról.....	29—31
<i>Boér Miklós</i> : Vihar a hegyeken.....	33—35
" " A Kraszna-folyó forrásvidéke és a Kraszna-völgy..	165—170
<i>Boros György dr.</i> : Egy kirándulás emlékei.....	46—49
<i>Czárán Gyula</i> : A túri hasadék (5 képpel)	13—21
" " Csodavár (egy képpel)	135—144
<i>Ifj. Darkó Ákos</i> : A Nyirő-család síremléke (egy képpel)	151—152
<i>Egy kalotaszegi</i> : Kalotaszegi esküvő (1 képpel)	178—179
<i>Ekefalvi</i> : Czárán Gyula halálára (vers).....	12
" " Kirándulás a hidegszamosi villanytelephez	56—58
<i>Firnyelő</i> : A magyar népművészet	54—56
" " A magyar tulipán, mint diszitó motívum (2 képpel) ..	170—173
<i>K. Fodor János</i> : Képek a gyimesi vasut mentéről (5 képpel) ..	35—41
" " " A révi szoros (4 képpel)	173—178
<i>Hangay Oktáv</i> : A runki szorosról (4 képpel)	68—72
" " " A runki szoros kikutatása (2 képpel)	145—149
<i>Hankó Vilmos dr.</i> : Tulipán a fürdőben és a gyógyító forrásban	65—68
<i>Harmath Lujza</i> : Sírföliatok a Székelyföldön	42—46
<i>M. Kovács Géza</i> : Az E. K. E. választmányának XVI. évi je-	
" " " lentése.....	100—107
" " " A násznagy szerepe a nyárádmenti lakodal-	
" " " maknál	149—151
<i>G. Kiss Ferencz</i> : Geges község határnevei	180—181
<i>Merza Gyula</i> : Rákóczi-csúcs	129—130
" " " Idegenforgalmunk kerékkötői.....	161—162
" " " Két messzelátó torony (2 képpel).. ..	162—165
<i>Névtelen</i> : Ünnepek a Vasvári-havason (3 képpel)	97—100
<i>Ruzitska Béla dr.</i> : A sebiseli három vizesnél (4 képpel).....	24—29
<i>Szádeczky Gyula dr.</i> : Seprősi Czárán Gyula (arcképpel)	2—12
<i>Szádeczky Lajos dr.</i> : Szováta és vidéke (egy színes műmellék-	
" " " lettel és 3 más képpel)	81—88
" " " Az E. K. E. kirándulása a Negojra (4	
" " " képpel)	107
<i>Tanács József</i> : Egy turista apostol	21—23
" " " A Dragán völgyében (egy képpel)	78—81
" " " A Székelykő ormán (3 képpel)	116—120
<i>Téglás István</i> : A tiliskai temető (szerző rajzával)	76—78
<i>Vischer János</i> : Tusnádfürdő és kirándulóhelyei (3 képpel).....	73—76
<i>Za—la</i> : Czárán Gyula, mint Kalauz-szerkesztő (2 képpel)	49—53
" " " Márki Sándor dr. jubileuma (arcképpel).....	131—135

II. Különfélék.

† Czárán Gyula	31—32
Czárán emlékezete	32
Fölvívás a Czárán-emlék javára	59—60
A torjai barlang meséje (vers <i>Szikulustól</i>)	60
Az E. K. E. f. évi első kirándulása: I. Kányafő	60

	Lap.
Koszoru a háztetőn	60—61
A báró Brukenthal-féle muzeum Nagyszebenben	61—62
A tőzegmoha, mint mesterséges növénytalaj	62
Színes műmellékletünk	88—89
Angol kalauz	89
Képes levelező-lapok kiállítása	89—90
Az E. K. E. f. évi kirándulásai: II, Árpádcsúcs	90
III. Angyalkút (<i>Herrmann Antal dr.</i>)	90—91
Visszhang a túri hasadékban (<i>Hutter Kálmán</i>)	91—92
Vezérek választása	92
József kir. herceg üdvözlete	121
Az E. K. E. közgyűlése Szovátán (Za—la)	121—125
Dr. Márki köszönő-irata	153
Személyi hírek	153
Több mint 7000 méter magasságban	153
Népviselési ünnep	154
A havasi rózsza	154—155
Tschudattich	155
A kerékpározás tanulságai	155—156
Zsilvölgyi emlék	181—182
Köszönő-levél az E. K. E.-hez	182
A téli sportmulatságok	182—183
Egy sóvölgyi tavacszkáról	183
Magyarország fekvése	183—184
A „Székelyó“ név eredete	185
Községek krónikája	185—186
Szki-útjelzések	186

III. Egyesületi élet.

Választmányi ülések	63—64, 158—159
Adakozás néhai Radnóti Dezső siremlékére	64, 128
Gyűjtés a Czárán-émlékre	64, 129, 188
Az E. K. E. révi osztályának I. közgyűlése (K. G.)	95—96
Az E. K. E. új tagjai	160

IV. Könyvesház.

<i>Orosz Endre</i> ; Az ős ember élete	91—93
Turista igazságok. — Az E. K. E. turista naptárából — (<i>Herrmann Antal dr.</i>)	94—95
Méhész babonák (Tarcsafalvi <i>Pálffy Aladár</i>)	125—127
A „Club Alpino Italiano“ évkönyve	127—128
Egy régi székely kéziratról (<i>Harmath Lujza</i>)	156—157
Képes svéd kalauz	186—188
A Székely Nemzeti Múzeum évi jelentése	188

V. Képeink.

Czárán Gyula (arckép)	1
Túri hasadék: Kis-Kún, Nagy-Kún	15
Kapolcs-torony	16
Szent László szobra	18
Szent László vára	19
Szent László borbonája	20

	Lap.
Kankán-esés	24
Nagyhatár-vizesés (<i>Ruzitska Béla dr. fölvétele</i>)	26
Szorult-esés (<i>Ruzitska Béla dr. fölvétele</i>).....	27
Czárán és társai (<i>Ruzitska Béla dr. fölvétele</i>)	28
Áthidalás a karakói völgyben (<i>Halászy fölvétele</i>).....	37
Áthidalás a lóvési völgyben (<i>Halászy fölvétele</i>)	38
Részlet a Tatros-völgyben (<i>Halászy fölvétele</i>)	39
Áthidalás a görbepataki völgyben (<i>Halászy fölvétele</i>)	40
A Tatros-patak áthidalása Felső-Loknál (<i>Halászy fölvétele</i>).....	41
Az E. K. E. utja a Torda-hasadéokban	50
Részlet a Torda-hasadékban	53
A szoros bejárata Runk előtt (<i>Dunky Elek fölvétele</i>)	69
A runki szoros eleje (<i>Dunky Elek fölvétele</i>)	70
Részlet a runki szoros közepén (<i>Dunky Elek fölvétele</i>)	71
A Rákóczy-csoport a runki szorosban (<i>Dunky Elek fölv.</i>)	72
Aporbástya	73
Sólyomkő	74
Erdei főstány	75
Galambos fejfák (<i>Téglás István rajza</i>)	77
Sebesvár (<i>Telegdy rajza</i>)	79
Szováta: A Medve-tó keleti része	83
A Vörös-tó	85
Sószikla	87
Az ünneplő közönség Vasvári Pál eleste helyén (<i>Monoky Gy. fölv.</i>)	98
Vasvári sirjának megkoszorúzása (<i>Monoky Gy. fölv.</i>).....	99
Kirándulók csoportja (<i>Monoky Gy. fölv.</i>)	100
Kis vizesés a Negoj utján (<i>Monoky Gy. fölv.</i>).....	109
A Negoj-menedékháznál (<i>Monoky Gy. fölv.</i>).....	110
A Negoj gerince (<i>Monoky Gy. fölv.</i>).....	111
A Negoj csúcsa.....	115
A Székelykő (<i>Monoky Gy. fölv.</i>)	116
A Székelykő csúcsa (<i>Monoky Gy. fölv.</i>)	118
Útcai részlet Torockón (<i>Monoky Gy. fölv.</i>)	119
Márki Sándor dr. (arckép)	131
A Csodavár kapuja	138
Runk falu környéke (<i>Dunky Elek fölv.</i>)	146
A runki szoros középső része (<i>Dunky Elek fölv.</i>).....	148
A Nyirő-féle szárkofág	152
Az E. K. E. messzelátó tornya (<i>M. Kovács Géza fölvétele</i>)	163
Az előpataki Száva-kilátó	164
Tulipános minták a kedei mennyezeten (<i>M. Kovács Géza fölv.</i>)	171
Részlet a kedei mennyezetről (<i>M. Kovács Géza fölv.</i>).....	172
A révi vizesés	174
A tündérvár	175
Turista szálló	176
Az alagut	177
Kalotaszegi leányok	178

*

Színes műmelléklet: A szováta Medve-tó. (*Ürmösy Sándor* festménye után, a budapesti Herbszt-műintézet nyomása.)

AZ „ERDÉLYI MÚZEUM”
SZERKESZTŐSÉGE

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

XV évfolyam.

1-2 szám.

1906.

AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET
ÉRTESITŐJE.

*

SZERKESZTI:

MERZA GYULA.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

★

TARTALOM: Szádeczky Gyula dr.: Seprősi Czárán Gyula (egy arcképpel). — Ekefalvi: Czárán Gyula halálára (vers). — Czárán Gyula: A túri hasadék (5 képpel). — Tanács József: Egy turista apostol. — Ruzitska Béla dr.: A sebiseli három vizesésnél (4 képpel). — A p á t h y István dr.: Czárán Gyuláról. — Külö n f é l é k : † Czárán Gyula. — Czárán emlékezete.

ELŐFIZETÉSI ÁRA 10 KOR.

AZ E. K. E. RENDES TAGJAI TAGDÍJUK FEJÉBEN INGYEN KAPJAK.

MEGJELENIK IDŐKÖZÖNKÉNT.

KOLOZSVÁR,

AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET KIADÁSA.

1906.

ERDÉLYI MÚZEUM

419 * 1906. DECZ 31.

KÖNYVTÁR

Sárga Gergely Wesselényi Miklós-utca (Belhid-utca) 8. **fehérnemű, vászon és férfi divat raktára Kolozsvárt,**

Teljes menyasszonyi kelengyék kiállítása. Legujabb bel- és külföldi fehérnemű különlegességek és férfi divatcikkek nagy raktára. — Wein Károly és Társa késmárki vászon és asztalnemű-gyár főraktára. Dús választék valódi Richter-féle rumburgi vászon, chiffon, Regenhart- és Raymann-féle asztalneműek, szőnyegárúk, paplan, mátrác-, függönyök és pokrócokból. Szabott árak! Pontos kiszolgálás!

Hazai gyártmányu árúkbán nagy választék.

Cs. és kir.
udvari
szállító.

Szerb. kir.
udvari
szállító.

Neumann N.

férfi- és gyermekruhatelepe Kolozsvár, Mátyás király-tér 14. sz.,

a tavaszi és nyári idényre

tavaszi és nyári öltönyöket, átmeneti kabátokat (Doubl Ulster)
— Havelokujakkal és ujjak nélkül, rövid gazd. kabátok
a legujabb kivitelben.

Nagy választék fiu- és leányruhák- és felsőkabátokból.

— Minták és képes árjegyzékek ingyen és bérmentve. —

Levélben való megrendeléseknél elegendő mértéknek egy régi öltöny beküldése. — Gyermekruhák rendelésénél elegendő, ha a gyermek korát, a kívánt színt és árt velem közlik.

**Zurista-, vadász-, kerékpár-öltönyök és vízmentes gallérok
készen azonnali öltözködésre.**

**A révi
ZICHY-
barlang**

leírása külön füzetben is megjelent. Ára 20 fillér. A ki-rándulóknak részletes fölvilágosítással szolgál az E. K. E. Közp. Irodája (Kolozsvár, Mátyás-ház) és a révi osztály ügyv. elnöksége (Hollóssy Gyula, körjegyző — Rév.)

Kérjünk E. K. E. gyűjtőt!

5% az E. K. E. jayára.

E. K. E.-gyűjtő

mégrendelhető az *Unió* magyar általános gyűjtőgyár részvény-társulatnál, Budafok.

BURGER FRIGYES

gyógyáru-, vegyszer- és illatszer-üzlete

Kolozsvár, Mátyás király-tér 10. sz.

A Karolina orsz. kórház, Vörös-Kereszt kórház, M. kir. államvasutak, M. kir. tud. egyetemi intézetek, több betegsegélyző pénztár és vidéki kórház gyógyanyag- és kötszer szállítója.

Dús raktárt tartok mindennemű e szakmába való anyagokból.

Mindennemű bel- és külföldi
gyógyáru különlegesség.

Angol, francia illatszer- és
pipere-cikkek.

Gumi-különlegességek (praeservativ) férfiaknak és
hölgyeknek.

Háztartási cikkek, padló-
fénymazak. Ásványos
gyógyvizek.

Gazdasszonyok figyelmébe!

Előírásom szerint gyorsan,
olcsón és tisztán lehet min-
denféle likőrt és rumot
háziilag előállítani.

Árjegyzékkel szívesen szolgálok.

Turistáknak való zsebgyógy-
tár 2 koronától-5 koronáig.

Kola készítmények, erő-
sítő szernek, fáradalmas
utazásoknál.

Ámor arc-crème a legjobb bőrápoló!

Zsirtalan! 1 tégely ára 1 korona.

Részletes árjegyzékkel szívesen szolgál **BURGER FRIGYES.**

E. K. E. háziipari cikkek.

(Kalotaszegi varrottások, székely himzések, csángó-szóttesek, körösfői „himes“ butorok).
Megrendelhetők az E. K. E. irodájában,
(Mátyás-ház, Mátyás király utca 3. szám)
Kolozsvárt.

Czink József

Elő erdélyrészi műruhafestő és (Chemische) tisztító intézete

Kolozsvárt, Wesselényi Miklós-utca 25. sz.

Műhely: Dézma-utca 5., saját házában

Festésre és tisztításra elővállal megfoltosodott és színehagyott női, férfi és gyermekruhákat teljesen-fejtelten állapotban, függönyöket, butorszöveteket, ágytakarókat, szöveteket, kendőket, stb. a leg-tökéletesebben és olcsó árak mellett eszközöl. Előforduló gyász eseteknél a ruhák 24 óra alatt festetnek feketére.

Irodalom.

„Kleiner Führer durch Erdély“. Ezt a címet viseli az Erdélyi Kárpát-Egyesület zsebbeli kis német kalauz-könyvecskéje, mely tekintettel az erdélyi részeket látogató külföldiekre, rövid tájékoztatója lesz a németül beszélő idegen-ségnek.

A 30 oldalra terjedő könyvecske az általános tudnivalókon kívül 6 fejezetben vezeti végig az utast a legfontosabb útvonalakon; a borítékon pedig az E. K. E. és muzeuma, valamint egyéb néprajzi különlegességeink (Kalotaszegi háziipar, Szamosújvári Örmény Múzeum, Torockói templomozás stb.) vannak rövid vázlatban ismertetve.

Nap-nap után érkeznek az E. K. E.-hez megkeresések a külföldről kirándulási programok végett; az E. K. E. kis német kalauza lesz tehát zentul azokra az Isten hozott!

A csinos kiállítású kis munka a szöveg közt a Mátyás-ház, a Mátyás-szobor és az E. K. E. jelvényének képét is bemutatja. — Az új egyesületi kiadvány ára példányonként 30 fillér.

Utazás a világ körül. Tanács József, az E. K. E. közp. ellenőre és dolgozótársa „Színezett fényképek” cím alatt 40 jvnyi naplószerű útleírására hirdet előfizetést, mely két kötetben Pün-

köstre kerül ki a sajtó alól. A válogatos úti képek színes és hangulatos egymásutánban mind a 4 világrészen átvetik az olvasót az itt-ott divó exotikus népszokások és érdekes úti élmények keretében. — A két vastos könyv előfizetési ára 5 kor., mely összeg szerző címére Kolozsvárra küldendő.

Turista-zsebnaptár és arcképes igazoló.

Most jelent meg az E. K. E. 1906. évre szóló arcképes igazolója turista zsebnaptárral ellátva második bővített kiadásban, mely magában foglalja mindazon régi és újabb szórakoztató és fürdő-kedvezményeket, utazási és vásárlási előnyöket és különösen az egyes hírlapoknál kieszközölt előfizetési árengedményeket, melyekre már előre fölhiívjuk tagtársaink figyelmét. *Ára kötve 1 korona.* — Megrendelhető az egyesület címen (Kolozsvár, Mátyás-ház)

Alapított 1865.

Eisenberger Ábrahám

Alapított 1865.

uri szabó és ruha nagy raktáros.

Ajánlja dúsán felszerelt **szövetraktárát** u. m. hazai, angol, skót szövet-különlegességeket a legdivatosabb kivitelben, legújabb szabással és a leggondosabb elkészítéssel. Továbbá ajánlja dúsán felszerelt raktárát, melyben állandóan a legdivatosabb öltönyök, felöltők, ulsztérek, lovagló és sport-ruhák rendelhetők. Továbbá vannak raktáromon városi és utazó bundák, valamint dán bőrkabátok a legdrágább kivitelig.

Szolid kiszolgálásról cégem régi fennállása biztosítja a mélyen tisztelt vevőközönséget. Vidéki megrendelések a legnagyobb gonddal lesznek elintézve azon nap. A miért is legnagyobb bizalommal fordulhatnak cégemhez, hol a legelőnyösebb kiszolgálásról fognak meggyőződni.

Magamat becses pártfogásukba ajánlva, maradtam

Eisenberger Ábrahám, uri szabó.

Kolozsvár, Wesselényi Miklós-utca, Kornis-utca sarok.

Nyomatott Gombos Ferencnél Kolozsvárt, Deák Ferenc-utca 12 szám alatt.

XV. évf.

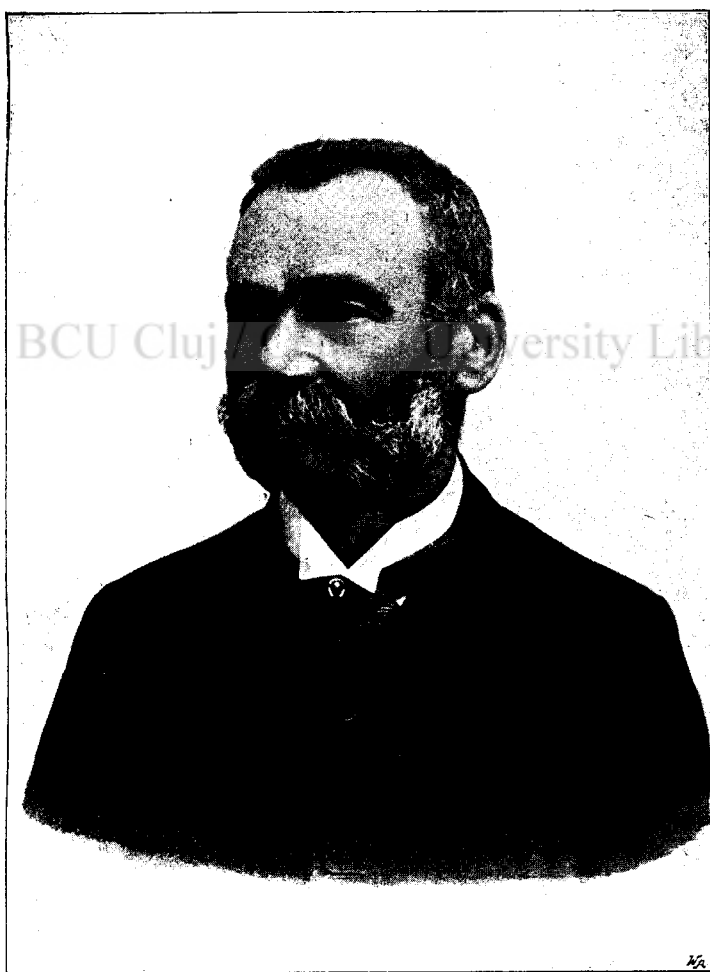
Kolozsvár, 1906.

1—2. sz.

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

Kiadja: az Erdélyi Kárpát-Egyesület.

CZÁRÁN GYULA,
AZ E K E TISZTELETI TAGJA.

Seprősi Czárán Gyula.

Irta: Szádeczky Gyula dr.

Mint pusztító villám sujtott le f. évi január 6-án Kolozsvárt a hír, hogy *Czárán Gyula*, egyesületünk tiszteletbeli tagja, szívszélhüdedben hirtelen meghalt Menyházán.

Hogy mi volt *Czárán Gyula* a turistaság terén, arról fogalmat szerezhetett az, aki e folyóiratnak vagy a Turisták lapjának évfolyamait 1899-től figyelmesen lapozgatta. Országosan ismertté vált neve a révi barlang felfedezése és feltárása alkalmából, pedig aránylag még ez volt egyike az ő legkisebb turista alkotásainak.

Országos neve ellenére aránylag mégis csak nagyon kevesen lehetnek, akik őt lelkének igazi nagyságában megismerték, mert tulságos szerénysége, az ő kiváló tulajdonságaira vonatkozólag mondhatnám elzárkozottsága miatt legmeghittebb barátai is csak ritkán pillanthattak be az ő tiszta, nemes lelkébe, jó szívébe, nagy tudásának mélységébe.

Életének utolsó szakában páratlan buzgalommal foglalkozott Bihar-, Kolozs-, Alsó Fehér-, Hunyad- és Aradvármegye hegyeinek tanulmányozásával és főleg a Biharban lévő hozzáférhetetlen és ismeretlen, kiváló szépségű helyek feltárásával és megismertetésével. Akik szerencsések voltak ezen a területen csak egy napot is kisebb társaságban, az ő u. n. családi kirándulásaiban tölteni, azok kiváló tulajdonságainak varázsa alatt majdnem kivétel nélkül rajongóivá lettek; férfi, nő, fiatal, öreg egyaránt. De ezek benne csak a természetnek jószívé, nemeslelkű barátját, a felülmúlhatatlanul figyelmes és előzékeny vezetőt tanulták megismerni. Ha ilyenkor megnyilvánult is költői lelkülete egy-egy pohárköszöntőben, amelylyel viszonzni kívánta a kiránduló társainak »Éljen Czárán Gyulá«-val végződő, minduntalan fellobbanó lelkesedését*: az ő végtelen nemes, ennek következtében talán tulságosan is érzékeny lelkülete bizalmas családi körben nők, gyermekek társaságában tündöklött igazán.

Sokoldalú és igen alapos szakképzettségéről, mély tudásáról pedig csak azok győződhetek meg, akik véletlenül valamely tudományos kérdésnek mélyebb fejtegetésébe bocsátkoztak vele. Ismeretei kiterjedtek a természet-, valamint a bölcséleti és jogi tudományok mezejére is. Teljesen értette és olvasta eredetiben a görög és latin klasszikusokat; beszélt németül, angolul, franciál, olaszul, románul.

Nőtlen ember volt, de azért nagyon szerette a gyermekeket

* Hirschfeld Sándor üzlete is „Éljen Czárán Gyula“ felirású reklam-poharakat hozott forgalomba.

és azok viszont szerették őt. Pedig az első benyomás, a mit a gyermekekre gyakorolt, rendesen nem volt kedvező. Erős magas termete, barna napsütötte arca, torzonborz haja, a sok hegyi tartózkodástól, barlangokban, sátorban való lakástól megedzett szigorú vonásai inkább ijesztőleg, mint megnyerőleg hatottak a gyermekekre

De amint megszólalt, szigorú arcvonásai elsímultak, szeméből megnyerő melegség sugárzott, természetes, őszinte szava szíve jóságát tükrözte vissza, minek következtében gyermekek, nők mihamar megszerették.

Mindenkivel barátságos, nyájas, előzékeny, a szegényeknek és szükölködőknek pedig bőkezű jótevője, gyámolítója volt. Menyházán diszes karácsonyfával és gazdag ajándékokkal szokott kedveskedni a szegényeknek, amiről másfél héttel halála előtt sem feledkezett meg, pedig ekkor szívbaja már mindig sűrűbben és erősebben kezdte gyötörni.

Efféle jótéteményben igen sok szegény embert részesített. Amikor Biharfüredet kirándulásainak központjává tette, hogy a kirándulók számára elegendő számú ló álljon rendelkezésre, a közeli falvak megbízható lakóinak pénzt adott lóvásárlásra, azzal a kikötéssel, hogy az évad alatt a lovak a fürdőközönség rendelkezésére álljanak és hogy a lovak vételárát a kirándulásra szerzendő pénzből neki lassanként visszafizessék.

A hozzá legközelebb állók véleménye szerint jobb és nemesebb volt, mint aminőnek legjobb barátai hitték. Valódi mintaképe volt a határozott, nemes férfias jellemnek. Erős akarata nem ismert akadályt az emberi gyengeségek leküzdésében, az önképzésben, a jónak munkálásában.

Szerette a zenét és négy hangszeren maga is kiváló technikával és finom izléssel játszott, dacára annak, hogy az utolsó időkben folytatott életmódja mellett az esztendőnek legfeljebb egyharmadrészét töltötte szép és kényelmes menyházai lakásán, hangszerei, könyvtára, gyűjteménye között.

Mint egyéb tudását, úgy zenei képzettségét sem árulta el semmivel. Én őt sok éven át ismertem, heteket, hónapokat töltöttünk együtt jó barátságban, házamnál is megfordult, sőt egyikünk-másikunknak az övéhez képest fogyatékos játékát is többször megdicsérte, amikor egyszer véletlenül megtudtuk, hogy ő is zongorázik. Hosszas kérésünkre végre eljátszotta bevezetésül hangjegy nélkül Beethoven »Mondschein« szonátáját olyan gyakorlottsággal és olyan érzéssel, aminőt diletánsoknál csak a leg-ritkább esetben találni. Az elmúlt nyáron Biharfüreden, ahol ő igen sok nyarat töltött, egy régi ismerőse, aki zongorajátékaról nem tudott, mint cimbalomművészt emlegette. Aradvármegyében, sőt néhány év előtt még Biharfüreden is, mint fáradhatatlan, ügyes táncos és kitűnő bálrendező volt híres.

Kutatási területének lakói valósággal bálványozták. Az utóbbi

években ezen vidék geológiai felvételeivel foglalkozván, kirándulásaim közben nem egyszer megtörtént, hogy egy-egy havasi oláh feltűnően megfigyelt és egészen átszellemült arccal haladt el mellettem, utánam jövő embereimtől pedig megilletődéssel, kérdezte, hogy én vagyok-e »domnu *Czárán*?«

Érdemetlenekre nem pazarolta jószágát. Kitünő érzéke volt embereinek megválasztásában. Aki nála feltáró munkálatai közben csak egyszer is dolgozott, az mindig büszkén emlegette, hogy ő is járt *Czáránnal*. Ennek olyan kvalifikáló jellege van a Bihar-hegységben, hogy elmondja magáról az is, akit meg nem illet. Ha az általa megindított turista-élet a Bihar hegységben tovább fejlődik, elképzelhető, mennyire fog szaporodni *Czárán* al-, munka társai"-nak a száma, a hogy ő szokta volt nevezni napszamosait

Azt tapasztaltam, hogy az ő munkásai tisztességük, becsületességük, előzékenységük, igazmondásuk által tűnek ki a többiek felett. Olyan erények ezek, amelyek nem mindennaposak, a Fekete-Körös medencéjét lakó köznépnél, melyhez a szocializmus lényege helyett eddig annak csak kóros kinövései jutottak el.

Hogy az ő turista-alkotásait jobban megérthessük, lássuk előbb életrajzát, amelynek adataiért sógorának, *Csiky* Viktor dr. nyug. egyetemi tanár és m. kir. udvari tanácsosnak tartozom hálás köszönettel

Czárán Gyula, seprősi Czárán Gergely és baracházi *Kabdebó* Annának a fia, Seprősön született 1847. aug. havában. A gimnázium hét osztályát Aradon végezte. Vele egy osztályban járt három unokafivérétől t. i. *Czárán* Istvántól, aki jelenleg kir. táblai bíró és a budapesti kir. törvényszék vádtanácsának elnöke, továbbá *Czárán* Márton és *Czárán* Géza aradmegyei nagybir okostól hallottam, hogy osztályában mindig az első volt. A hetedik osztályból az akkor nem nagyon jóhirű aradi gimnáziumból a legszigorúbb hirben állott pozsonyi gimnáziumba ment unokafivérével Mártonnal együtt a nyolcadik osztály végzésére. Az év elején rendkívül nagy nehézségekkel kellett itt megküzdeniök. Gyula vasszorgalmával az év végére itt is a legelső köze küzdötte magát és az érettségit 1865-ben kitüntetéssel tette le. Hajlama őt a technikára vonzotta, de mint nálunk jobb módú családainkban közügyeink és nemzeti vagyonosodásunk nem kis hátrányára rendszeren történni szokott, úgy ő is atyja kívánsága szerint jogot végzett. A két első évet a budapesti egyetemen töltötte, ahol a jogtörténelmi alapvizsgálatot kitűnően le is tette. A két utolsó évre a bécsi egyetemen iratkozott be, ahol az első szigorlatot kitüntetéssel ki is állotta, sőt alapos készütségéért világhírű tudós tanára, Ihering különösen meg is dicsérte. Tanulmányainak folytatásában majdnem halálos kimenetelű betegsége (hólyagos himlő és közvetlen utána tüdőgyulladás) megakasztotta. Ebben az időben édes atyja is mindinkább el-

betegesedett, mi miatt ennek kívánságára átvette szép birtokukon a gazdaság vezetését. A gazdálkodáshoz azonban semmiféle kedvet nem érzett. Egyszer maga is említette nekem, hogy a helyett, hogy — mint jó gazdához illenék — földjének termékeiben gyönyörködött volna, sóvárgó tekintete minduntalan a messze kéklő Kodru-Móma felé irányult és ott bolyongtak gondolatai. A gazdálkodásra nézve legfontosabb nyári időt ekkor is többnyire az Alpokon töltötte, tisztjére bizva az ügyek intézését, akinek soha se mondta meg, hova megy, nehogy gazdasági bajokkal zavarja őt a természet élvezete közben.

Édes atyja 1890-ben meghalt. Halála után bérbe adta birtokát és állandó tartózkodási helyül Menyházafürdőt választotta, ahol egy csinos emeletes villát bérelt ki lakásul.

Menyházán, a fürdő-idény alatt sohasem tartózkodott, hanem egész lakását barátainak és rokonainak rendelkezésére bocsátotta. Ide rendszeresen csak akkor tért meg, amikor hegyeiről a hó leszorította, ami 1905-ben dec. 16-án következett be. A telet itt töltötte könyvei, hangszerei és néhány jóbarátja társaságában.

Biharfüredet mint nyaraló vendég kereste föl először. De a mikor látta ezen vidék ritka szépségét, az évnek nagyobb részét ezek tanulmányozására kezdte szentelni. Eközben megismerkedett dr. *Pethő* Gyulával, a m. kir. földtani intézet jeles főgeológusával, akivel aztán éveken át együtt járt a Kodru-Móma hegység geológiai felvétele alatt és így nem közönséges geológiai ismeretre és geológiai gondolkodásmódra tett szert.

Hogy eme ismeretei alaposabbakká váljanak, 45 éves korában, 1892-ben rendkívüli hallgatónak beiratkozott a selmecbányai akadémiára, ahol példás szorgalommal tanult úgy, hogy tanárai és tanuló társai egyaránt a komolyan tanulni vágyó ember mintaképét szerették és becsülték benne.

Közös kirándulásaink alatt volt alkalmam tapasztalni, hogy a legnagyobb érdeklődéssel és az igazi tudós elmélyedésével követte az ő működési területére vonatkozó geológiai ismereteink fejlődését. Ha kirándulásai közben olyasmire akadt, amivel nem volt tisztában, vagy amit nevezetesebb jelenségnek tartott, abból példákat vett és mindig nagyon hű, szellemes és kedélyes leírás kíséretében véleményt kért felőlük. Az utolsó ilyen küldeményt Belényesről 1905. XII/11-éről keltezve kaptam tőle:

„A Bulc üdvözlését küldi az ő kedves nyári vendégének és ünnepi ajándékkul hozzácsatolja legkeresettebb részét, amit benne legjobbnak, leghasznosabbnak tartanak.“

„Pár nap előtt meglátogattam még egyszer a Galbinát, hogy lássam a rombolás (erdőkihasználás) munkájának eredményét. A Bulcban is volt egy kis dolgom és ezt felhasználtam arra, hogy utba ejtsem a helyet, melyről már régen hallám, hogy onnan viszik a közeli falvak asszonyai a meszelést pótló fehér földet,

mely állítólag még azért is jobb a mésznél, mert a füst nem fogja meg olyan könnyen és nem festi olyan vörösre, mint ezt. Az 1266-tól ÉNy-i irányban a *Cucuilor* szó *uilo* betűinek déli szélein van ez a pont, s a mellékelt darabok által képviselt kőzetek vegyesen, összevissza gabalyodva leledzenek benne.* Feljebb tiszta kvarcit homokkő van szálban ilyen lilaszín vöröses, mint a mellékelt vörös pala. Ezek a fehérek talán el vannak kaolinizálva? Misi et salvavi animam meam.“

„De küldök még valamit: a sült höz csemegéül, egy kis csokoládé bonbont.**) A révi barlangnak feltárás alatt levő legújabb részében ez a különös barna kavics nagy zátonyokat alkot, sűrűn be van egy-egy ponton vele hintve az egész porond, s vékával lehetne szedni. Sajátságos, hogyha széttöri az ember, belülről nem barnának, hanem szürkének mutatkozik. Vajjon honnan kapja ezt a külső barna színét?“

Válaszomra Menyházáról XII/29, erre vonatkozólag írja levelében, amelyben egyébként már szokatlanul szomoró hírokat penet: „Köszönöm szives felvilágosításod, amely különösen a révi barlangi kavicsra (tűzkő) nézve volt nagyon meglepő. Petőfi így kiált fel egy szép lány szemét látva:

Én teremtőm, ugyan hogyan is teremhet már
Ilyen sötét szemben olyan fényes sugár?!

Én meg azt kérdem, hogy teremhet tűzkő a vízben.“

Turista alkotásai.

Biharfüredi barátainak tanácsára 1903-ban „Kalauz biharfüredi kirándulásokra. Függetlenül rövid tájékoztatóval a Biharhegység egyéb természeti nevezetességeiről“ című, 161 lapra terjedő könyvecskéjében leírta aprólékos részletességgel az ő eddigi jelentősebb turista alkotásait, összesen 33 kirándulást, nagyobb részt körutat

Az ő körútjai a vezetést illetőleg valóságos remekművek, amelyek létrejöttét tudóshoz méltó búvárkodás és tanulmány előzte meg. Először is részletesen bejárta a feltárandó vidéket. Az elrejtett szépségek, barlangok, vizesések, hasadékok stb. felkutatása céljából megismerkedett az ott tartózkodó pásztorokkal és amiben ő páratlan mester volt, a céljaira alkalmas embereket mindjárt meg is nyerte törekvéseinek. Kutatásai közben semmiféle akadályt

* $\frac{11}{75000}$ méretű tábornoki térképeinkre vonatkozó ez a megjelölés olyan pontos, hogy a geológus ennek alapján egyenesen bejegyezheti a kőzeteket az illető helyre.

**) Színével és alakjával erre emlékeztet a küldött kőzet.

nem ismert. Gazdagon felszerelte magát mindazzal, ami segítségére lehetett. Kirándulásairól önszerkesztette sztenografiával jegyzeteket készített.

Amikor így tárgyát minden irányban alaposan áttanulmányozta, akkor fogott a feltárás tervének elkészítéséhez. Körútjainál szem előtt tartotta, hogy a legelőnyösebb helyről, a legjobb megvilágítás inellett mutassa be a nevezetesebb objektumokat; gondosan ügyelt amellett arra is, hogy fokozatosan szebb és szebb tárgyak kerüljenek sorra.

Alkotásainak művészi tökéletességét akkor értjük meg igazán, amikor alkalmunk volt valamely természeti szépséget egyszer a véletlenre bízva, máskor pedig az ő körútján. szigorúan utasításait követve szemlélni meg. Turista köreinkben az E. K. E működése révén elég jól ismert rekiceli vízeséshez egyesületünk 1897-ben utat készített és a vidéket kitünően ismerő egyik tagtársunk tanácsának meghallgatása után menedékházat is építettünk. Amikor ez mind megvolt, a Vlegyásza magaslatairól leszállt ide *Czárán* Gyula és az ő jóságos szíve megsajnálta a messze földről hosszú, kilátás nélküli völgyi úton át egyetlen vízesésért idefáradó turistákat. Áttanulmányozta az ő módja szerint a vízesés környékét és egy gyönyörű kilátást nyújtó kis körúttal koszorúzta meg az előbbi látványosságot. Ezen a körúton nemcsak fantasztikus mészkőszikla alakulatok, pataktól átfűrészelt sziklatömegek képének élvezetében van részünk, hanem bepillantást nyerünk a Vlegyásza bonyolult geológiai szerkezetébe és a turista egy fenséges kép feledhetlen emlékéet hozza magával.¹

A természetnek szokatlanul nagy méretű tárgyai, aminő egy hatalmas vízesés, katlan, föld alatti teremtor stb. parányiságunk, gyengeségünk érzetét kelti fel bennünk, megfélemlítenek; azért, amikor *Czárán* ilyeneket mutat, mindig élvezet szép kilátó helyekre is, ahol lelkünk felemelkedik, gondolatunk szárnyakat kap, ahol önérzetünket, bátorságunkat visszanyerjük. Az ő körútjai rendszeren a megismert imponáló, megfélemlítő természeti jelenségek legyőzésével végződnek. Akadályt nem ismerő, merész kivitelben rejlik az ő turista alkotásainak nagysága. Valóságos hősköltevények ezek a maguk nemében!

De minden alkotásai között legremekebb az ő hattyúéneke, a Galbina kezdő részének múlt nyáron befejezett feltárása. Ez a rakoncátlan, furfangos titokzatos hegyi patak, amelyik kezdő szakaszának legnagyobb részét a föld alatt futja meg, amidőn végre a Galbina-kitörésnél a felületre kerül, száz méternél magasabb mészkőfalak, hasadékok között bujkálva, habbá verve, vízeséseket alkotva bukdácsol, rohan lefelé. A kitörés és a vízfogó közötti, fél Km.-re sem tehető szakaszában 100 méternél többet esik.

Schmidt a Biharhegységről írott könyvében² részletesen foglalkozik a Galbina-völgygyel, ezt a részét azonban nem ismerte, a sziklaszorosok között (32 l.) annyit mégis ír róla, hogy valamennyi között a legnagyobbszerű, de teljességgel járhatatlan.

Hogy a Galbinának alsó szakaszát faúsztatásra alkalmassá tegyék, azzal

¹ Leírását lásd e folyóirat 1901. évi 6—7. sz. 63—64. lapjain.

² Das Bihargebirge. Wien 1863. 235 l.

már régebben megpróbálkoztak, de arra a meggyőződésre jutottak, hogy a remélhető haszonnal nem áll arányban az erre szükséges óriás költség.

Míntha ezek a legyőzhetetlennek látszó akadályok megacélozták volna vasakarátát, olyan fokozatosan, lépésről-lépésre következetességgel tárta ő fel ezt a hozzáférhetetlennek tartott vidéket és lepte meg egyesületünket, a mikor 1901-ben kész alkotását a „Galbinariá“-t¹ majd később 1902-ben a „Csodavár“ vagy más néven *ponori Csetátye* körútját, egyesületünknek átadta. Páratlan lelkesedéssel tértek vissza tagtársaink ezekről a felavató ünnepelekről. Leirhatatlan az az érzés, ami támad kivétel nélkül mindenkiben, aki először ereszkedik le a Csodavár kapuján, az ott tomboló pataknak pokoli sötétségű óriás sziklatermeibe. Egészen más érzést kelt a Galbina-kitörés alatt lévő, fennebb vázolt völgy-részlet, ahol hatalmas vizesések váltakoznak a legbájosabb medencékkel és rövid földalatti folyosóval.

A Galbinária felavatása óta a nagy mester állandóan tökéletesbitette ezt az alkotását. A kezdetben legyőzhetetlennek látszó akadályokat lassú, fokozatos, mindig merészebbé vált munkálatokkal, szédületes helyeken, sziklába vágott ösvényekkel lassanként elhárította. A kitörés alatt lévő szakaszt azonban 1905. nyarán tette a túrista alkotások mesterművévé, igazi gyöngyvé. Pedig tudta, hogy ezen szép és rendkívül költséges munkája legalább részben a pár hónap mulva sorra kerülő erdőkihasználásnak áldozatául fog esni. Mi sem mutatja jobban az ő ideális gondolkodását, mint ez a legutolsó alkotása, amelyre két hónapig tartó fáradságos, sokszor életveszélyes munkát szentelt, amelyen a környék minden részéből ide jött munkás csapattal dolgoztatott, ezek között rézbányai ügyes bányászokkal, akik állandóan két kovácsot foglalkoztattak. Heteken át fűrták, faragták, robbantották a sziklákat, hogy egy-egy hozzáférhetetlen vizesést a legalkalmasabb helyről tegyenek láthatóvá. Ezek a csodás varázsú képek elbűvöltek mindenkit, akiket jó sorsuk a múlt nyár végén ide vezetett. Különös érzés fogta el az embert, amikor az ő múlt nyári barlangi tartózkodási helyének, ahogy ő nevezte: a „Hotel Galbiná“-nak közelébe jutott.

Az én expedicióm július 14-én a kelet felőli nagy erdőségeken át, Poenyből került ide, barátságatlan, esős időben. Sok nehézséggel kellett megküzdenünk, amíg egy frissen kivágott erdőrészen át megközelítettük a Galbina kitörését. Révkalauzunk, a szomszédos terület erdővédje is csak nagy nehezen tudta itt átvezetni megterhelt lovainkat. Amint a Galbina-kitörés zajától figyelmeztetve, betértünk a keskeny, hasadékszerű völgyrészletbe, mintegy varázsütésre megváltozott a kép. Fejedelmi remek parkba jutottunk, a hol a különböző szélességű és lejtésű ösvények, külön a lovak, és külön a gyalogosok számára, szelik egymást, vezetnek egyrészt le a völgybe, a tomboló Galbina mellé, másrészt pedig fel a barlangi „Hotel“-be és a tetőre a Táborhegyi kilátóhoz. A „Hotel“ óriás kapuja alatt valóságos útvesztője van ezeknek a szimmetriásan kanyargó ösvényeknek. A kaputól jobbra balra őrtonyszerű sziklafalak merednek. Oldalt a kovácsok és a

¹ K. Fodor János „A Galbina felső medencéjének feltárása“ e folyóirat 1901. évi 6—7 sz. 53—58 l.

segédszemélyzet tanyái és a mellékhelyiségek láthatók, mind a legszebb harmoniában. Igazi fejedelmi lak benyomását tette ránk ez a *sasvár*, annyira, hogy a fogadásunkra jött várurnak önkéntelenül mondtam, hogy „Oncsásza hercegé“-ből (ahogy őt tréfásan régebben nevezték) úgy látszik „Galbina fejedelme“ lett.

De lássuk a „Hotel“ berendezését, melyben a mi nagy emberünk olyan sokáig lakott, ahová mindig örömmel tért vissza.¹

Lényegében egy régi víz-előtörésnek a szája ez, amely körülbelül 10 m. kezdő szélesség mellett vagy 25 méter mélyen nyulik be a Táborhegy mészkő sziklatömegébe. Az előtermében a fal mellett tűzhelyek, nedves ruha szárítására szolgáló állványok foglaltak helyet. Beljebb két oldalt, tábori ágyak, fenyőlombbal, vízhatlan takarókkal borítva, mellettük fogast helyettesítő ágas rúdak, középen asztal, selyempapír terítővel, körölte lócák és különböző kivitelben, vastag fatörzsekből fűrészelt ülőkék voltak láthatók. Hátsó részén alacsony emelvények szolgáltak a podgyász elhelyezésére, leghátul, az összeszűkülő végében pedig a robbantáshoz szükséges dinamit-ládák voltak elrejtve.

Személyes szükségleteire két szolgát tartott. Az egyik szakácskodott és őrizte a hotelt, a másik követte őt a munkálatokat irányító és ellenőrző utjaiban.

Örökre emlékezetesek maradnak azok a kedves reggelek és esték, a melyeket egy heti tanyázásunk alatt társaságában Balogh Endre tanárjelölttel élveztünk, a Galbina eséseinek andalító zenéje mellett, szemben, tőlünk vagy 100 méterre, a Galbina tulsó oldalán emelkedő, 100 m-nél magasabb sziklafallal, amelyen a mi oldalunk hű képmásaként több barlangnyílás van egymás felett Alattunk a völgyben, valamint fent a tetőkön is, szálerdőnek zöld lombozata tette változatossá ezt a felejthetetlen képet.

Reggel házi gazdánk volt! az első, aki felkelt, 4 óraker talpon volt az egész személyzet. Reggeli után kiki munkájához látott, amelyből mi rendszeren csak késő este tértünk vissza, amikor készen várt bennünket a párolgó bab-, vagy lencseleves; ezután felszereléseinkből előkerültek a legkülönbözőbb élelmiszerek, úgy, hogy farkasétvagyunkat rendszeren igen változatos és gazdag lakomával elégitettük ki, miközben számat adtunk egymásnak a napi eredményekről. Úgy vettem észre, hogy ő, a maga személyét illetőleg, a lehető legegyszerűbben élt. El volt ugyan látva a budapesti legelső üzletekből a legfinomabb turista-élelmiszerekkel, de ezeknek nagyrészt inkább csak vendégei kedvéért tartogatta. Rokonai is azt tartották róla, hogy ő a megtettesült egyszerűség és szerénység volt.

Nagyobb esőzések után több helyen könnyezett a Hotelünk. Éjjeli nyugalomunkból pedig felvert némelykor a munkások hajszája, akik az élelmiszerekre kapott pele-támadásokat verték vissza, miközben bizony megesett, hogy rajtunk is végig szaladtak a menekülő hivatlan vendégek. Mindezek azonban csak fokozták barlangi életünk változatosságát.

¹ A Galbina első munkálatai alkalmával ezt a barlangot „Építési irodá“-nak keresztelte el, a felavatók pedig Gyula várának nevezték.

Midőn munkánk végeztével, fájó szívvel bucsút vettünk e helytől, éreztük, hogy ennél kedvesebb, jobb tanyánk bolyongásaink közben nem volt és nem is lesz.

A mienkhez hasonló érzés fogott el kivétel nélkül mindenkit, aki itt e nyáron megfordult. *Chyzer* Béla dr. budapesti kerületi orvosnak neje mondta, hogy amikor az ő kiránduló társaságuk két napi együttlét után búcsút vett *Czárán* Gyulától, a nők szemébe visszatarthatlanul könny lopódzott.

Eredeti terve szerint a Bulc-környéki alkotásait és a „Szamosbazar“-t is rendbe kellett volna hoznia az elmúlt nyáron. A Galbinai munkálatok azonban annyira igénybe vették, hogy a Bulc és a Szamosbazar teljesen elmaradtak. Pedig Biharfüredre is, a turista-közönségnek legnagyobb sajnálatára, nem aug. elején, a hogy ígérte, hanem csak végén tudott eljutni

Biharfüred és környéke szaturálva van az ő alkotásaival. Az étkező és mulató helyeket, ezek előszobáit feldiszítette a vidék természeti szépségeinek rájárába foglalt képeivel, a kirándulások lajstromával és az azokra vonatkozó útmutatóval. A társalgó falán egy nagy mértékű, térkép lóg keretben, amelyre az ő körútjai vannak részletesen berajzolva. Ennek a térképnek megőrzése és apró részletekben való sokszorosítása e vidékre vonatkozólag igen fontos turista feladat volna mert könnyen áttekinthető módon mutatja azt, ami a „Kalauz“-ban nagy fáradsággal, de helyenként mulékony jelekre vonatkoztatva van megírva.

Amikor hosszú várakozás után, a fürdő évad végén, megérkezett *Czárán* Gyula Biharfüredre, jóformán egyetlen családdá olvadt össze az egész társaság, melynek *Czárán* Gyula volt a központja. Azon a néhány napon, melyet ő itt töltött, havasi kúrttól, visszhang-ágyútól lett hangos Biharfürednek bájos környéke.

Biharfüredről szeptember első felében Csucsára ment, hogy innen a felső Dragánnak és Remeznek a környékét kikutassa. A Dragánból átjött a Vlegyásza keleti oldalára is, ahol főképen a Rékás (Rekad) duzzasztó környékén tett részletesebb tanulmányokat. E közben 3 kisebb kirándulást is rendezett kolozsvári barátai számára, kiknek kedvéért bejött két izben a városba is. Kirándulásai egyikén részt vett Londonból Miss *Rose Le Quesne* előkelő angol művésznő is, Nagy Britannia egyik legjobb illusztrátora. aki rövid találkozásuk után az elragadtatás hangján nyilatkozott róla és gratulált annak az országnak, melynek turistaságát ilyen nagy tehetségű és tudású ember viszi előre.

Az utolsó évben mindig sűrűbben kezdett jelentkezni asztmátikus bánatalma, ami időnként megnehezítette mozgását is. Bajának igazi komoly természetéről Menyházára hazatérőben, december közepe táján szerzhetett tudomást, mert Menyházáról írt első levelében szól olyan hangon, aminőt azelőtt sohasem használt.

„Nekem bizony, úgylátszik nem nagyon jól fog az újév beállítani. Már régebb idő óta fejlődő szívbjajom most az őszszel, különösen az utolsó időben, úgylátszik, nagy haladást tett, s úgy érzem magam, hogy elénekelhetem Petőfivel :

„Bizon, bizon csehül vagyunk!
Mellem szorúl, majd megfúlok;

Szivem táján valami rág . . .
 Belőled én, árnyékvilág,
 Aligha el nem patkolok.“

Vajjon bejárhatjuk-e még együtt a Bulc érdekes területét!’ stb.

Megható és nála szokatlan, atyai jó tanácsokat osztogató levelet írt, egyidejűleg családom többi tagjaihoz is, mintha csak érezte volna a bekövetkezendőket.

Nővérei Szidonia, *Csiky* Viktorné és Irma, Özv talpasi Kabdebo Béláné családjakkal együtt, az első nyugtalanító hírvételére siettek hozzá. Vele töltötték Mennyházán a karácsonyi ünnepeket. Szokása szerint most is díszes karácsonyfával és ajándékokkal örvendeztette meg a szegény gyermekeket. Állapota annyira megnyugtató lett, hogy az ünnepek után csak Szidonia maradt nála, a többi családtagok a legjobb reménységben mentek haza Budapestre, illetőleg Seprőstre.

Ő maga azonban nagy gonddal rendezett el mindent, mintha érezte volna a komoly veszedelmet. Halála napjának reggelén felkereste meghitt jó barátját *Ballaier* Kristóf menyházai plebánost, akinél levő régebbi végrendeletét újjal cserélte ki; postára adta Geiger nem rég megjelent és hozzá pár nap előtt érkezett víg operájának árat, ezt írva a szelvényre: „belépti díj a Bianchi-operába.“ Este még jóízűen megvacsorált, de vacsora után hirtelen rosszul lett. Aggódnó nővére papért küldött, de mire a jó barát megérkezett, a legnemesebb szív végkép megszűnt dobogni.

Végrendelete szerint egyszerű fakoporsóban temették el, ott, ahol a halál utól érte.

Az a nagy szeretet, amelylyel a vidék szegény népe iránta viseltetett, megható temetésén abban nyilvánult, hogy előkelő nagy számú rokonain és tisztelőin kívül megjelentek küldöttségileg a közeli falvak egyszerű román nemzetiségű lakosai is.

Egyesületünk nevében *Fodor* titkárunk díszes havasigyopár koszorút helyezett sírjára, szép beszéd kíséretében. Én jó barátai és társadalmunk legkülönfélébb rétegeit felölelő turista társai nevében vettem bucsút utolsó nagy útja előtt Tőle, aki a magyarság eszméje a kultúra terjesztése érdekében annyi sokat tett ezen a nemzetiségektől lakott vidéken, aki világító meteoroként jelent meg turistaságunk egén, vakító fényével kiűzte a Biharhegység földalatti rejtekeiből a köznép hite szerint oda menekült ördögöket, és azokat a természet legszebb templomává avatta, hová a modern élet forgatagában kifáradt, megbetegedett lelkek pihenésre, gyógyulásra fognak zarándokolni!

Legyen áldott emléke és munkássága olyan üdvös, aminő nagy lélekkel és nemes buzgalommal végezte.

Irodalmi munkássága :

1. Biharfüred környékéről. Turisták Lapja 1899. évf. 93 l.
2. Úti vázlatok Mócopotámiából. „Erdély“ 1900. évf. 9—11, 24—26, 66—68, 76—78, 110—111 l.
3. Szkarisóriai váltóforrás. „Erdély“ 1900. évf. 46—48 l.

- 4 Stina de Valei regék (Ismeretése „Erdély“ 1900. évf.-ban 18 l. R. H. 1-től.)
5. Úti vázlatok Mócopotámiából. »Erdély« 1901. évf. 50–51, 72 l.
6. Aradmegyei kolindálás és turkatáncoltatás. „Ethnographia“ 1901. évf. 221–225 l.
7. Úti vázlatok Mócopotámiából. „Erdély“ 1902. évf. 9–10 l.
8. Kalauz biharfüredi kirándulásokra. Függetlenül rövid tájékoztatóval a Biharhegység egyéb természeti nevezetességeiről. Belényes.
9. Szamosbazar. Turisták Lapja 1904. évf. 97–120 l.
10. Székelyói (rekiceli) vizesés. „Erdély“ 1904. évf. 16–18 l.
- 11 A Szt. László körutról. „Erdély“ 1904. évf. 89 l.
- 12 Cseppkőbarlangok Rév környékén. „Erdély“ 1905. évf. 4–12, 39–43 l.
13. Biharfüredi regék.
14. „Leviatanopolis.“ (Ujságcikk.)
- 15 A túri hasadék. „Erdély“ 1906. évf. 1–2. sz.

Czárán Gyula halálára.

*Erdő, szikla, vízuhatóg
Alig öltött téli ruhát . . .
S ime, hószemfedő alatt
Már gyászolják Czárán Gyulát.*

*S ki sok barlang méhét ásta,
Most úgy szállt a föld mélyébe,
Hogy az E. K. E nagy utásza
Átlépett az öröklétbe.*

*Ez utolsó kirándulás,
Melyből visszatérés nincsen,
Meglép mint egy csillaghullás . . .
S bánkódunk a vesztett kincsen.*

*A természet oly sok titkát
Egy öltön át kifürkészte,
De hová a halál vitt át:
Az talányok rejtett fészke.*

*Örök álmod legyen boldog
Madárdal s vizesés mellett,
Mig Biharban annyi ormot
Beszárnyal turista lelked!*

*S szellemed ha felénk röppen,
Hegyrájongók ideálja!
Meglásd, hogy él az E. K. É. ben
Emlékednek dús gyopárja.*

Ekefalvi.

A túri hasadék.

Az emberemlékezet óta általánosan ismert, híres tordai hasadék-kon kívül van Torda és Kolozsvár környékének még egy másik ilyenmü tüneménye, melynek — habár kisebb arányokban, s — hogy úgy mondjam — inkább könnyed stílusban van is alkotva: mégis megvannak szintén a saját igen figyelemreméltó természeti szépségei, meg van a másik mellett is a maga különös érdeke! S ha egyedül áll vala, s nincsen ugyanazon vidéken, ama másiknak közelében: eddig már bizonyára szintén fel volna tárva, általánosan ismernék s közérdeklődés tárgyául szolgálna.

De épp ez a fatális szomszédság, feltűnőbb testvérnéjének ez a közel sége, hatalmas konkurenciája volt főleg oka annak, hogy így háttérbe szorult és sajátlagos szépségei nem érvényesülhettek.

Ehhez járult még fekvésének kedvezőtlen volta is. A tordai hasadék egy már messziről látható, magában álló s kiemelkedő hegyláncot metsz ketté, s bevágása erdőten dombvidéken, sőt az Aranyos völgyéből is már nagyobb távolságból mindenkinek szembe ötlük; mert ott áll — úgyszólván — kitéve a világ kirakatába. A hegynek, mely közepén egyenes irányban keresztül van hasadva és szét van válva, oly exponált fekvése van, hogy az nem kerülhette ki a nagy útakon járók figyelmét; s a környék lakóinak és azon ezrek- és ezreknek, kik a népes tordai vásárokat évről-évre felkeresték, bizonyára már ősidőktől fogva feltűnt a hegynek messziről látható különös csorbasága.

A túri hasadék ellenben csak egy hullámos hegyrónát barázdál kanyon-szerűleg végig, szinte félénken húzódva meg benne; nincsenek e plató fölébe feltűnőleg kiemelkedő részei; úgy hogy még az országúton, közelében elhaladó útas is alig veszi észre a szakadás csorbáját. Nem csoda tehát, ha világszereplésre hivatottabb, mutatósabb testvére mellett nem igen vettek tudomást róla, s a szerény kis hamupipőke szerepére volt kárhoztatva.

Pedig, mint már mondtam, sajátlagos szépségeinél fogva igazán megérdemli, hogy a természetbarátok feléje fordítsák érdeklődésüket. A dráma, a mindennapi életből vett s hozzánk közelébb álló küzdelmeivel s helyzeteivel, nem kevésbé mély és megkapó benyomást tehet, lebilincselhet és meg rázhat, habár talán nem dolgozik is oly nagyszabásu alakokkal és szenvedélyekkel, mint a magas tragédia.

Az *Erdélyi Kárpát Egyesület* feltárta tehát e hasadéknak eddig ismeretlen belsejét, hozzáférhetetlen rejtekeit, hogy szépségei szintén közkinccsé válhassanak s így az őket megillető helyet elfoglalhassák Erdély természeti nevezetességeinek rangfokozatában; mit annál is inkább lehet remélni, mivel közelsége lehetővé teszi, hogy ne csak Tordáról, hanem még Kolozsvárról is, fél nap alatt, egy kényelmes délutáni kirándulás keretében, könnyen meg lehessen látogatni.

A hasadék körútjának alább következő ismertetésénél kénytelen leszek könnyebb tájékozódás végett a Szent László-körút leírásából egyetmást ismételni.

* * *

Túr hosszú főutcájának végére érve, már szembe ötlük a hasadék bejárata. Gyalog tovább, a hídra letérve, a patakon átkelve s a szekérutat elhagyva, jobbra visz a sötétkékekkel jelzett út a szakadék balpartján, a bejáró fölött emelkedő sziklás tetőre. Egy malom kalatyol ott a szorosnak kezdetén; s azon alúl a patak, a mint a sziklahegy keblét meghasítja, oly szűk csatornába jut, mely már csaknem klamm-szerű jelleggel bír s teljesen járhatatlan, mert a víz a két part sziklafalának közét egészen elfoglalja.

Az út emelkedésével egy hullámzó felföld kerül el a szem előtt, virító zöld vetésekkel, legelőkkal; s e nevető kép közepe hirtelen, minden átmenet nélkül ketté van hasítva a 100—150 méternyi mélyre bevágott tekervényes sziklacsatornától. Aki ettől csak 20—30 lépésnyi távolságban is ott jár a szép zöldelő mezőn, nem is képzei, mily borzasztó szakadék tátong közvetlen közelében. Még kevésbé hinné az, ki ott lenn a szakadék mélyén magas bástyák közé szorítva kénytelen szikláról-sziklára mászkálni, hogy ott közvetlenül fölötte mily barátságos táj szelid hajlású rétekkel, szántóföldekkel, tele étellel, kulturával, simul szorosan a vad szakadékhöz. Valóságos kanyon-szerű természeti tünemény hatását teszi az egész kép a nézőre; és zöldebbek, nevetőbbek lesznek a felső tájkép mezői, zordabbak kopárabbak a mély szakadék sziklái az éles ellentét ereje által.

S hogy ez ellentét még hatásosabb legyen, ott néz be felülről a hasadékba a barátságos kis városka, *Túr*, magasan kiemelkedő fehér templomával, jó módról tanuskodó házaival, mosolygó vidám képével, a Krajnában levő szent-kanciáni szakadék peremére épített templom és falucska látványosságára emlékeztetve a nézőt.

Ezt a kedves képet, mely a hasadék mentén azután tovább állandóan kíséri, a jelzett úttól érintett első kirugó sziklaponkról még a járhatatlan beömlési sziklacsatorna egészíti ki malmával együtt.

Az útjelzés imitt-amott kavicsgarmadák között húzódik tovább, melyeket itt fejtenek a sziklából a közeli utak burkolására; s ha itt éppen kőzúzó munkások dolgoznak, ezek a vendéget látva, rendesen megszokták kínálni a kőzúzás közben talált u. n. *halszemekkel*, melyek azonban nem egyebek, mint egy kipusztult ősvilági halfaj megkövesült fogmaradványai, bármennyire hasonlítanak is máskülönbben alakjuknál fogva kerek halszemekhez.

Lent a szakadék sziklafalaiban mindenfelől kisebb-nagyobb sötét barlangüregek meredeznek elő: mind megannyi állítólagos buvóhelyei az ellenség vagy a hatóság üldözése elől menekülőknak a régi jó világban.

Odább, a szakadék keleti kanyarulatába egy kerek bástyatómb tolikodik be nagy dimenziókban: ennek zöld mező borította tetején csavarog tovább a színjelzés, közben prehisztórikus telepekről tanuskodó turkálásokat érintve; míg végre egy szakgatott kopár sziklavárhoz kigyózik le, melyet a nagy bástya tető-síkjával egy keskeny kőnyak nyergesedése köt össze. Egy szembeötölő, hármasan színezett jel figyelmeztet a *kilátásra*, mely innen nyílik.

A sziklavár mélyen kirug a patakra s azt hirtelen éles szög alatt keletre kanyarodni kényszeríti. A megtört patak két szárnya jobbra-balra ott alant s a keleti szárnyon, a szoros torkolatának festői sziklacsoportozataitól körül-fogott idilli fekvésű kis malom: kedves panorámát nyújtanak.

Innen vissza a *Nyiratos* (Tunszuj) nevű, előbb említett nagy sarokbástya nyílt térhelyére.¹

A jelzett úton tovább haladva, feltűnnek a *Bessenýdk*: egy tömegbe összezúfolt sziklacsompók zürzavaros egyvelege; némelyiknek a feje kimagaslik a többiek közül.

De a míg e kőhordát bámulva, tovább halad az ember, észre sem veszi, hogy egyszerre egy nagyocská város kedves, barátságos panorámája tárul elébe. . . . Igen: az ott *Torda*, kényelmesen terpeszkedve szét a hegyvölgy vidék szelid hullámain, mintha hívogatna magához a sziklaszakadékoknak e vad világából.

De hiába hív: a jelek nem arra vezetnek. hanem a sziklákat megkerülve, le a malomhoz húzódó szekérútban. Ezen mintegy 350 lépést lefelé

¹ Térhely szóval jelöli a nép, nemcsak ezen, hanem más vidéken is, a kisebb plató fogalmát, azaz az olyan csekélyebb terjedelmű sík térséget, melyben a hegyek s völgyek nyugtalan hullámzása kissé mintegy elpihen. E kifejezést a tudomány elfogadhatná s mint műszót: magáévá tehetné.

Kis-Kún, Nagy-Kún.

haladva s itt visszatekintve: egy kisebb s szorosan mellette egy magasabb, természetesebb sziklacsonnpó meredez együtt fel: a **Kis Kún** és a **Nagy Kún**: űsapái a Kiskúnságnak és a Nagykúnságnak.

Ettől balra áll a sziklanyeregben a **Bálványkő**, jobbra tőle az éppen felfelé induló **Táltos**-sal. Mintegy nyolcvan lépéssel odább, a kert sarkán levő kis zöld térhely imponáló képpel kínálkozik: ott szemben, elől fenn, a szoros torkolatánál, merészen tör az ég felé a **Kapolcs torony** sziklagúlája; hegyes orna kevélyen néz le a hasadék mélyére. Pedig, pedig hiába kevélykedik annyira: lassan-lassan ő is oda kerül majd, a mint ízenkint széjjel szedi, összemorzsolja észrevétlenül az időnek sziklazúzó malma

Végre itt a malom, a hasadék legfestőibb elrendezésű részén, legromantikusabb zamatu pontján. A szoros ez alsó torkolatánál óriási karajjá öblösödnek ki a jobb és balpart sziklafalai, ámfiteátrum-szerű félkörben tárulva föl e helyen, mintha azt akarnák vele kifejezni, hogy tárt karokkal fogadják vendégüket.

Ez ámfiteátrum sziklagerinceinek éles szakgatottsága s szeszélyes csipkézetei, a sziklaanyagának pazarul kidolgozott formái s gazdag színezésének pompája, az egésznek mozgalmal eleven változatossága ellenállhatatlanul megkapó hatást tesznek a nézőre.

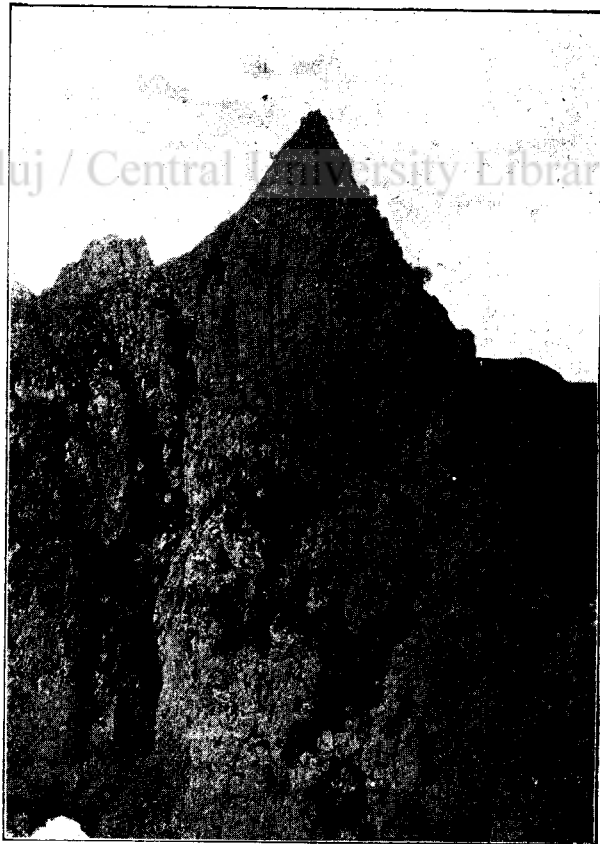
E sziklavilágnak legérdekesebb természeti alkotása talán a **Tornyos Kapu** a **Díszcsarnok**-kal. Ott fenn a jobbparti sziklák közt hatalmas kerek bolthajtás nyílik, melyen keresztül lehet látni s e bolthajtásra egy obeliszk-

szerű masszív, magas sziklatorony van felrakva. A torony egészen magában áll, s a bolthajtás nyilván csak arra való, hogy azt tartsa. De mégis! nem csupán arra, mert a bolthajtás alatt, mint kapun, keresztül lehet menni a torony túlsó oldalára, s ott egy egész szabályosan kerek sziklacsarnokba jutni, melynek csak ez egy hozzájárása van: kereken mindenfelől magas sziklafalakkal van bezárva. Az egésznek koncepciója, elrendezése a rézbányai Biharkapura (Portále) emlékeztet; csak hogy kapuja sokkal, sokkal kisebb, mint amazé: nem több mint három méter magas, s öt hat méternyi széles, s nincsen is oly sziklaalagútja, mint amannak. De a kapu mögött, a felsőbb terrászon, itt is egy kerek szikladolina fenekére jutni, mint onnan; s merészen felmagasló szép nagy tornyával még túl is tesz a Biharkapun, amelynél a torony hiányzik. A nép különben *Nagy Csűr*-nek nevezi e boltíves kaput.

Errébb egy amannál még nagyobb, süveg alaku hatalmas sziklagúla áll őrt a hasadék bejáratánál égnek meredve. Ettől jobbra beljebb a torkolat kicsipkézett szirtbordázatán két átyukasztott sziklaeffentyű vonja magára a figyelmet: *Decsenge* kún fejedelemasszony felséges *fülei*, a fülbevaló befogadására elkészítve. Jobbra a kúnok és bessenyők rideg sziklavilága zavarog, körülzárva a képet és a szoros bejáratát.

* * *

A malomtól befelé indulva s a sarokbástya tövében a hasadék szorosába jutva, a rakott parton át eléri az ut az első zuhatagot, melynek vizét

Kapos-torony.

szép sziklamedence fogadja magába s táncoltatja körben Ez az *Eke borbonája*.¹ Két kisebb zuhataggal ömlik benne a víz a sziklacsatornából a szabályos tojásdad alaku medencébe alá.

Odább ugyanez a játék kissé fokozottabb mérvben, magasabb skálában ismétlődik: a medence és zuhatagok nagyobbak. Ez a nép elnevezésén a *Legények borbonája*, azaz legények fürdője.

Visszatekintve onnan a magasból a *Piripócs* (Pripon) barlangüreg sötét száda tátong ide, jobbról balról egy-egy sziklakolosszustól őrizve s nagy görgeteg lejtőket bocsátva alá onnan a magasból. Sokat ígérő, nagyszáju, de kis velejű üreg: szebb nevet nem is érdemel,

Ettől jobbra a figyelmet még egy hatalmas sziklavár ragadja meg, melyen előre rug s végében egy kisebb mellékbástyával van megerősítve: ez a *Báró-ssög*. Oldalában szintén nagy sziklakapu tátong: a *Monokli*, melyen át a tulsó oldalra keresztül lehet látni. A nép ezt *Kis Csűr* névvel jelöli; pedig bizony bajos volna azt e névnek megfelelő használatra alkalmazni.

Ismét előre tekintve, ott fenn magasan a sziklafal oldalán egy hosszúkás üreg nyílik: a *Kő-dúc* (Pocsumbák). Belsejében a mennyezet alatt, a sziklafal repedékeibe erősített rúdak, fatámaszok maradványai láthatók, melyek dúcok gyanánt lehettek oda elhelyezve, — hogy mi célból, azt bajos volna kitalálni. Most a baglyok zavartalan tanyája

Végre átkelve még egyszer a patakon s jobbra kanyarodva, nyilvánvalóvá lesz, miért építette a természet e megközelíthetetlen sziklabástyákat, e nehezen járható vad szakadékat

A népkegyeletnek e vidéken legendákban sűrűn feltáruló megnyilatkozásaival mintegy versenyezve, a természet alkotó keze is meg akarta itt nagy királyunk emlékét örökíteni; s szobrot emelve neki, hozzá méltó környezetbe állítá ide a szoros belsejébe, a szentek szentjében helyezve el azt.

Ott áll fenn egy sziklabástya éléről néz alá a szakadék mélyére a roppant bálványkő, a nagy király légi szobra,

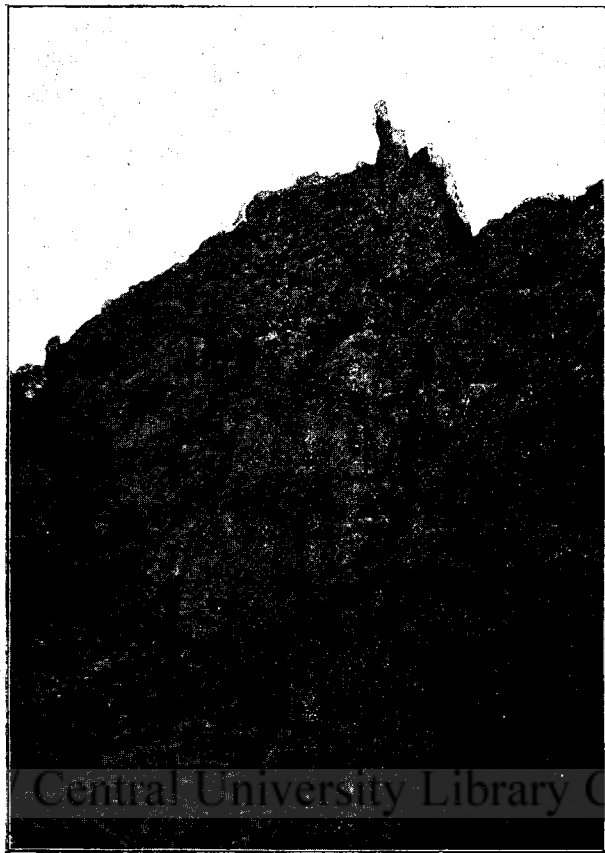
Pogányverő hires László,
A ki seregéből kivált,
Oly magasan, mint egy zászló.
S mikor királynál is nagyobb
Úrrá akarták őt tenni:
El nem ment egy tapodtat sem,
Mert csak magyar akart lenni.

Merészen emelkedik ki a meredély fölébe *Szent László szobra*, győzedelmes büszkén tekintve szét az őt körülfogó várfalak, tornyok, kapuk és szikla-alakzatokon, melyek mintha mind csak azért volnának alkotva, hogy őrizetül, udvarául, díszörségül szolgáljanak....

Üdvözlégy nagy király, ott fenn a magasban! Csak állj ott rendületlenül örködve fölöttünk! Bizonyára jobban érzed magad ott e zord küzdelmeket jelképező vad sziklavilágban most, az elpuhult utódok korában, kik hozzád zárándokolnak, hogy héroszalakodnak, nagy tetteidnek kegyelettel adózzanak s azokból lelkesedést merítsenek....

....Ez a hasadék súlypontja, tulajdonképeni benső magva, hogy úgy mondjam „grand objet“-ja. Ez kölcsönöz annak eszmei tartalmát, erkölcsi érdeket; ez az, a mi e szorost mintegy a kegyelet templomává avatja....

¹ Borbona szóval jelöli itt a nép a pataknak fürdésre alkalmas azon pontjait, hol a víz — többnyire ív alakra legömbölyített sima sziklalejtőn siklik le a zuhatag alatt elterülő nagy medencébe, s itt megcsendesedve, tószzerű tükörré simúl („tavas“ lesz, a mint ott mondják.)

Szent László szobra.

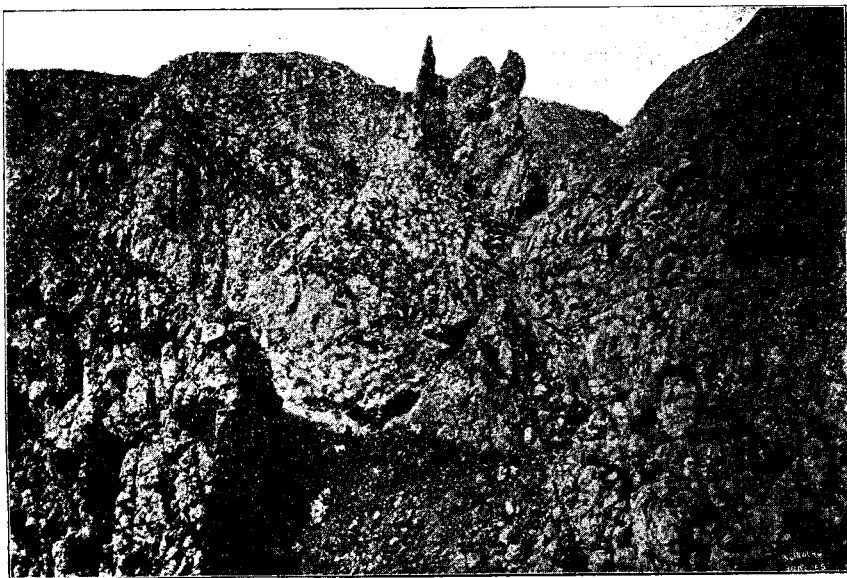
Odább menve, el a *Decsenge árka* nevű sziklászakadék mellett, feltűnik balról **Szent László vára** is: bástyák és tornyok széjjel kuszált romjainak fantasztikus omladéka, melyek a sziklák nyelvén regélnek az ősz idők viszonyosságairól.

Tovább balkézt a hegyoldal meredélyéből szép nagy sziklakapu tátong 8—10 méter magasból ide alá: a nép nyelvén a *Legénybarlang*, melyben katona fogdosás elől szökdőső suhancok letek állítólag menedéket az elmúlt időkben.

Nem messze már ide, a szakadék legszűkebb, legvadabb s talán legvadregényesebb pontján, hol a sziklás oldalak kopárságát némileg eltakarja a törpe ciher bokrozata: egy nagyobb vizesés szakítja ketté a szemben álló sziklafalakat. Ez a **Szent László borbonája**, a hasadék legnagyobb víz-esése, mely két méternyi magasságból önti a sziklalejtő lépcsőin fehér habjait alá. Az esés hossza, egész terjedelmében, három méter; s alatta szép tágas medencében simulnak el a megszelidült hullámok.

A mint látni a vizesésnek nincs mit dicsekednie magasságával; és azért mégis nagyon kedves, üde látványt nyújt s vonzó, szinte marasztaló benyomást tesz.

Emeli becsét, hogy hasonló természeti tüneményekben e vidék nem éppen gazdagnak mondható. Mert, ha jól tudom, Torda-Aranyosvármegyének ez idő szerint a ponori bűvő patakon s a Berkes patakon kívül nincsen

Szent László vára.

más ismeretes vizesése habár nagyon valószínű, sőt csaknem bizonyos, hogy az Aranyos forrásvidékének felsővölgyei rejtnek még egy-egy szép vizesést szakadékaikban.

Addig is azonban, míg ezek napvilágra kerülnek, üdvözlégy hát *Szent László borbonája*, túri esés, Torda-Aranyos vármegye legújabb vizesése! Jöjjön minél hosszabb sorozat utánad!

*
*

Közel van már ide a *Kúnok borbonája* is. Ez az esés másfél méternyi magasból zuhog a sziklalejtőn legyező alakban alá, lábánál szintén szép nagy fürdőmedencét alkotva. Fölötte jobbról csupasz, kopár, szinte visszataszító rideg meztelenségben emelkednek föl a sziklás hegyoldalak, mintha csak a vad kún hordák pusztításainak emlékét akarnák jelképileg fenntartani.

Ez a kopár sziklaoldal a *Tuskócia*. A nép oláhosan Butukásnak nevezi (butuk a. m.: tuskó); midőn hajdan erdő borította, s a levágott fák gyökértuskói még azután is sokáig valának rajta.

Egyáltalában a Kúnok borbonájától hirtelen feltűnőleg kopárakká válnak a szakadék oldalai, s nemhogy fa vagy bokor, de még egy-egy kis gyepfolt is csak alig-alig látható imitt-amott rajtuk. Teljesen kopár sziklazagyvalékon visz az út egy jó darabon tovább. És feltűnő az egész hasadék mentén, mennyivel merőlegesebben emelkednek fel a jobb partnak sziklái, mint a bal parton, hol néha járható lejtőkké nyúlnak el, — egy körülmény, mely a természettudóst a hasadék keletkezésének módjára nézve esetleg bizonyos következtetésekre jogosíthatja. Mellesleg mondva a tordai hasadéokban éppen ellenkezőleg áll a dolog: ott a balpart sziklafalai állanak sokkal merőlegesebben.

Tovább ismét egy vizesés tűnik elő, mely három ágra szakadva önti alá habjait. Ez a *Hasadt-esés*.

Míg azonban a hasadék többi eséseinél, a borbonákban, a víz egy szálban álló sima, tömör sziklalejtőn siklik alá: ennél itten a mederbe szorult nagy sziklakoloncok torlatán megtörve zuhog le a meder alsó részébe. De ezek a víz útjában álló nagy sziklatömbök nemcsak feltorlaszolják, hanem

Szent László baronája.

esésében egyszersmind három ágra hasítják azt. S épp ez a tagozása ruházza fel ez esést a maga igénytelen egyszerűségében is bizonyos sajátos egyéni karakterrel. Magassága alig másfél méternyi; de három ágának testvéries, összhangzó, vidám működése kibékít magasságbeli fogyatékoságával.

Csak zengjed tovább a trió-t soha nem hallgató hangszereden... Az a nagy sziklabálvány is oda fenn bizonyára azért áll ottan, hogy gyönyörködjék benne...

Ahol bővében vannak vízesések, ott aligha volna numerosod. De itten szükség van te reád is, s azért örömmel lajstromozunk be a túri hasadék vízesései közé.

A következő kanyarulatnál visszatekintve, feltűnik a **Fekete Kapu**-nak (Nyegru barlang) meglepő szabályossággal elliptikus formára kiképzett s szépen sávozott, magasra nyúló száda. A barlang nagyon csábítgat onnan felülről; de nem kell hinni neki: nincsen benne semmi, nem nagy terjedelmű, s cseppkőképződményeket vagy más valami különösen érdekeset nem tartalmaz.

A másik kanyarulatnál sárgással tarkázott hatalmas sziklabástya függőleges falai merednek balra magasan felfelé: neve és szereplése nem éppen költői; szebbet is érdemelne. Ez az *Eb-ölő* (a népnél oláhosan Kutyák kolcuja azaz szöglete). Egy különös túri szokás áll itt fenn. A roszt, haszon-

talán, vagy gyanus kutyát ide hozza ki gazdája, s innen e tarpéji szikla tetejéről ledobja a mélységbe. Elég regényes halál egy kutyának.

Ezen túl a *Lányok borbonája* zárja be a hasadék látnivalóinak sorát, honnan balra egy lejtőn az út végre kivezet ismét az istenáldotta, emberlakta szép külső világra

Czárán Gyula.

Egy turista apostol.

— Emlékezés Czárán Gyulára. —

Irta: Tanács József.

Akolozvári ősi *Mátyás-ház* ormán bőszerű erővel tépte, szakgatta a zord tél északi muszka szele az *Erdélyi Kárpát-Egyesület* gyászlobogóját: az *E. K. E.* tagjai gyászolták minap elhunyt turista apostolukat, *Czárán Gyulát*. Az erdei gnómok hosszú szakállán végigperegnek a könnyek; tarka-barka ruháikat száraz falevével tüzdelték tele, hogy jelképezzék a gyászt, mely szívüket az ő hűséges társukért, kedves barátjukért, oly nagy fájdalommal borította be. A hóval borított fenyvesek között a téli szél zúgásából, mintha a *De profundis* dallama hangzanék ki s a barlangokban bömbölő szélrohamok gyászdalokká változnak. Az általa fölfedezett vizesések kristálygyöngyei, mint örökkön-örökké hulló könnyek peregnek a hegyszakadékok csipkés oldalain.

Az *E. K. E.* vesztesége pótolhatatlan, mert nála önzetlenebb, kitartóbb kutatója a természet szépségeinek nincsen egy sem tagjai között. Egy Istent ismert: a természetet. Egy szépség volt csak előtte; a természet változatossága. Az *E. K. E.* hazánk természeti szépségeit föltáró működése közben vette észre, hogy a szomszédos Biharvármegyében, már megalakulása előtt egy természetimádó papja a turistaságnak, áldozatokat hoz a havasok istenének. Az, aki a Bihar hegység kikutatásában s természeti szépségeinek feltárásában annyira előrehaladt, hogy mikor még ez a tér terra inkognita volt mindenki előtt: ő már könyvben ismertette fölfedezéseit. Egyedül állott még akkor, mert a magyarnak az volt a természete, hogy hegyre mászni nem szeretett.

Czárán Gyula kutatásai, rajongása a természet változatossága iránt, érthetetlenek voltak sokak előtt *De Czárán* nem csüggedt. Március végén már előszedte célszerűen összealkotott turista ruháit, szöges botjait, sátorát, főző-edényeit; magával vitte nélkülözhetetlen oláh paraszt szolgáját, a ki ápolója, munkása, szakácsa, egyszóval mindenese volt.

Emlékezete érdemes a megörökítésre, mert Erdély s a vele határos Arad-, Bihar-, Krassó-Szörényvármegyék területén még senki által nem is sejtett természeti szépségeket fedezett föl s hasznos dolgot művelt a turistaság, valamint a geologia és etnográfia javára is; ismertté tette nevét nemcsak a hazai turisa-egyesületekben, hanem a német, belga, svéd,

norvég testvér egyesületekben; sőt Franciaország *Alpes*-vidékeiről írott ismertetései, előkelő helyet biztosítanak neki azok évkönyveiben.

Mint előkelő, magyar-örmény földbirtokos-család gyermeke, elvégezte a jogot, de családot nem alapított. Aradmegyei szép birtokának jövedelmét utazásra, önművelésre s később egészen geológiai fölfedezésekre áldozta, ő maga pusztán egyszerűségben élve az év kilenc hónapjában, folyton a havasok magas régióiban.

*

Míg a Bihar-hegységnek hókoronázta csúcsai vakítóan fehérlettek a mindig fényesebbé váló napsugárban; még a Vigyázó-hegy gyönyörű alakja erősen be volt burkolózva hópalástjába; még csak a medve ödögött lesóványodva a havas rengetegben: *Czárán* Gyula már lóhátra ült rekvizitumával s felütötte sátorát valamely hegykatlanban, a honnan naponként megindult fölfedező kirándulásaira. Estére visszatért és a szakácsa által elkészített krumplileves és tejes puliszkával delektálta magát, azután a patak, vagy a csurgó kristályvizéből felüdülve, szellős sátorának ponyvái alatt hallgatta a fenyves titokzatos zúgását s a még jéggel körülvevő patak csobogását. Már reggel pitymallatkor elfogyasztotta forró teáját s így indult neki a rengetegnek. És nap-nap után ismételte egyhangú, de soha meg nem unott életmódját.

A hóval borított, napsütötte hegyoldalokon már barna foltok mutatkoztak; a komoly fenyők már lerázták fehér köntösüket; itt-ott egy-egy cinege gyenge hangja zavarta meg a halálos csendességet. A pakulár kecskéit már kieresztette az isztina közelében; majd távolabbra is merészkedik és a mint egy csapáson fölkapaszkodik a hegytetőre, rémeset kiált, eldobja botját s inaszakadva fut be az isztinába, ordít, a hogy torkán kifér: — Aics un prikulics! Fogvacogva beszéli el a szájtátva hallgatónak, hogy erdei manó jött vele szembe, bőrszárnyakkal, rengeteg csizmáin erősen kiálló vadkan-agyarakkal. Hallotta a hangját is, a mint a fákhöz beszélt.

Czárán Gyula tette ott meg napi fölfedező útját s szokása szerint kiindulási pontjától hangosan számlálta lépéseit: egy—kettő—három stb. minden szikladombig, hegyhajlásig, csurgóig, vagy vizesésig; jegyzőkönyvébe irogatta, hogy téli magányában földolgozhassa. A mint széltől, naptól, esőtől és hótól rézbarnára cserzett arcát meglátta a babonás pakulár, az idő minden viszontagsága ellen dacoló ruházatában s hallotta magában mormogva számlálni lépéseit: szentül meg volt győződve, hogy az annyira rettegett és a hátborzongató mesékben élő prikulicscsal találkozott.

A bihar-füredi hegyek között nagy veszedelemben is került: a hegység babonás oláh népe között elterjedt a híre, hogy prikulics jár az erdőkben. A mokányok tanácsot tartottak és nagy tömeg verődött össze azzal a szándékkal, hogy a prikulicsot megfognák s megszabadítják tőle a vidéket. Szerencséjére *Czárán* magával vitte oláh legényét s kölcsönös fölvilágosítások után megmenekült a veszedelemből. Mert a prikulics híre rémes képzelődésekkel tölti meg az egyszerű és babonás hegyi nép lelkét: az hoz reá betegségeket; ha meglátja valaki, szerencsétlen lesz; a kecskéket és juhokat megrontja; a szerelmes fáták nyugalmát elviszi; a legényt hűtlenné, a leányt csalfává varázsolja.

Igy támadt egyszer nagy ribillió a Nagy-Bihar tetején málnát szedő oláh fáták között: meglátták *Czáránt* közeledni és nagy vitás közben folyton kiabálva: aics prikulics! — úgy neki iramodtak, hogy elhánnya kosarat, katrincát, a faluig meg sem állottak. Később azután hozzászórtak s nagy segítségére voltak a barlangok, vizesések fölkeresésében, mert gavallér ember volt, nem sajnálta a jutalmat a szegény emberektől.

Talán senki se örült annyira az E. K. E. megalakulásának, mint éppen *Czárán* Gyula, mert régi ideája volt, hogy rendszeresen, tervszerűen vitesse nek keresztül a természeti szépségek fölfedezései, kutatásai és leírásai.

Csodálatos kedvteléssel nevezett el minden lyukat, a mit utjában talált, valamely hangzatos névre. Előszertettel adott valami csábító elnevezést bármily cérnaszál vékony vízesésnek s ha valahol már évtizedek óta kiaszott forráshelyet talált: hazafias buzgalommal azonnal valamely történelmi név jutott eszébe s könyveiben mindezeket hiven megörökítette. Azok pedig, kik az ő vezetése mellett két, három napon át ázva, fázva, lóháton és gyalog járták a havasokat le-föl: soha se feledik el jókedvre hangoló ötleteit; magyaros uri passzióit; lelkes felkészöntőit, amikben egy ideális gondolkozásu, művelt, európai utazásai alatt sokat látott és tapasztalt embernek aranyos kedve csillogott.

Meglepetései a turisták már-már lohadó gyaloglási kedvét újból újra fölelevenítette, mert egyik kedves szokása volt, hogy csak az általa ismert vidékek ama pontjain, a hol a pihenőt előre kiszámította: valamely hős sziklaüregben; a habzó patak kövei alatt; vagy a barlangok oduiban egy-két üveg pezsgőt rejtett el; kiküldve már előre megbízható embereivel s tréfás bevezetés után pezsgővel köszöntötte föl a társaságot.

Fáradhatatlan szervező képessége abban is megnyilatkozott, hogy olyan helyeken, ahol a turista még tojást se vélt kaphatni, olyan magyar bankettet rendezett, hogy csúffá tette volna vele a városi vendéglőket.

Szeretreméltósága eredményezte azt, hogy az általa rendezett nagyobb-szabású kirándulásaira, a mik a jólábu és erős tüdejű turistákat is megviselték, mindig kapott vállalkozót s a ki egyszer vele ment, alig várta, hogy ismétlődjék hasonló kirándulás.

Az E. K. E. jul. 15-én Nagyenyeden tartott közgyűlése a legnagyobb turista elismeréssel, tiszteleti tagsággal tüntette ki *Czárán* Gyulát, kihez éppen most 5 éve vitte Menyházára egy *Melitskó* Frigyes, *Radnóti* Dezső és *K. Fodor* Jánosból álló küldöttség a díszoklevelet.

Az ünnepélyes átadásnál *Czárán* a többek közt így szólt:

»Annál kedvesebb nekem a díszoklevél, mert attól jó, melynek én már eddig is nagy hálaival tartozom.

Sokáig dolgoztam én, a nélkül, hogy valaki komolyan vette volna munkámat, s hogy ennek valami jelentőséget, fontosságot tulajdonítottak volna. Az E. K. E. volt az első, ki azt észrevette, figyelme tárgyává tette, mérgértette, méltányolni kezdte, elismerésében s hathatós erkölcsi és anyagi támogatásában részesítette.

Midőn ezt láttam, csak akkor — és csak ettől fogva kezdtem elbszőr érezni azt, hogy nem dolgozom hiában, hogy nem végzek hasztalan munkát, hanem hogy az hézagot pótol. És ezt az édes, boldog érzést az egyletnek köszönhetem. Az E. K. E. által nyújtott eme megtisztelő kitüntetés újabb ösztön lesz rám nézve, az egylet céljainak szolgálatában, melyek az én céljaim is, tovább munkálkodni.

Friss erőt fogok abból meríteni a zászló alatt, melyre kedves hegyeink természeti szépségeinek felkutatása, megismertetése és művelése van felírva; küzdeni mind addig, míg e közös célt el nem érjük.«

Ebben a szellemben vezette *Czárán*, mint valóságos turista apostol, az E. K. E. megbízásából végzett turista munkálatait és készítette többek közt a révi szorosban a „Zichy Ödön“ cseppkőbarlanghoz vezető alsó és felső turista utat, ezt a legnépszerűbb és legmaradandóbb alkotását.

Ámde a kiméletlen halál nem is *Czárán*-féle biharlépésben, hanem expresszvonat sebességével ragadta őt a csillagokba, az övénél is remekebb turista utakon s bizonyosan még remekebb vidékeken. Mi pedig barátai és az E. K. E. tagjai, megvalósítani törekszünk azt a szép tervet, hogy a révi barlang bejáratánál függő sziklák egyikén, emlékéért szép emléktábla örökítse meg.

A sebiseli három vizesésnél.

— Czárán Gyula utolsó társaskirándulása. —

ki valaha *Czárán Gyula* vezetése alatt kirándulást tett, az legjobban tudja mit jelent ez. Mert ily kirándulások alkalmával a turista társnak csak a kirándulás kellemes oldalai, u. m. a természet szépségeinek, csodáinak és a társas barangolásnak tiszta élvezete maradt fenn; minden egyéb gondot, munkát és terhet a kitűnő vezető magára vett. Mert *Czárán Gyula* minden társas kirándulását előre gondosan elrendezte, útitervet készített, idő beosztást állapított meg, lovakat, csomaghordókat fogadott, élelemről, italról és minden képzelhető egyéb szükségességről gondoskodott, sőt a legtöbb esetben turista társai korai felébresztését is ő maga személyesen végezte. Mindezeknél fogva bátran elmondhatjuk, hogy *Czárán Gyula*val társaskirándulást tenni, valóságos élvezet és gyönyör volt!

Az 1905. évi nyár legnagyobb részét a Biharhegységben, a Galbinában, továbbá Biharfüreden, később pedig Csucsá, Rév és Remec vidékén töltötte. Csak késő ősszel, illetőleg a tél kezdetén, a hó lehullása és a tartósabb hideg beállta után, december hónap elején, indult munkás emberei kíséretében Révről a Biharhegységen át hazafelé, az aradmegyei Menyházára. Útközben Belényesről december 2-án még egyszer és pedig utoljára fellátogatott a

Kankán-esés

Galbinába, hogy e mesés szépségű kedvenc helyének az idei őszi nagy erdővágás folytán bekövetkezett pusztulását még egyszer meglássa. Haza érve, bús és elcsüggedt levélben adta tudunkra, a nyáron még oly gyönyörű, páratlan szépségű Galbina völgy, emberi kezektől előidézett pusztulását. Melánkolikus leveleiből mintha sejtettük volna, hogy e nevezetes alkotásának pusztulása az ő nemes szívének nagyon fáj és hogy az végzetes lesz reá nézve is! És csakugyan, néhány hét múlva már váratlanul bekövetkezett, hirtelen haláláról kellett értesülnünk!...

Czárán Gyula az ősz folyamán Csucsáról egynehányszor Kolozsvárra is belátogatott és ilyenkor mindig új meg új kirándulási tervekkel állott elő, melyeket mi nagyon szívesen és örömmel segítettünk megvalósítani. Így történt, hogy az ősz folyamán három ízben is voltunk vele 1—2 napos kirándulásokon. Ezek közül ez alkalommal az 1905. évi október hó 14 és 15-én megtett legutolsó igen érdekes és kedves társas kirándulását kívánom itt mintegy utolsó megemlékezés gyanánt, röviden leírni. E kirándulás kitűzött célja a Jád völgye, Remec vidéke és innen délre a Sebisel patakban lévő 3 szép vizesés megtekintése és első bejárása volt. Miután ez utóbbi vidék és a három vizesés leírása tudtommal még sehol sem jelent meg, továbbá mivel e vizesések legnagyobbika: a *Kankán-esés* Kolozsvármegye területén fekszik, különösen érdekesnek tartom arra, hogy megismertessem.

Előzetes megállapodás szerint Kolozsvárról okt. 14-én a déli gyorsvonattal indult el az ő főből álló kis társaság, melyhez Csucsán *Czárán* Gyula, Bucsán pedig, a hol a gyorsvonatról le kellett szállanunk, egy idegen, Magyarországon látogatást tevő angol vendég, Miss Rose Le *Quesne* csatlakozott a most már 7 tagból álló társaságunkhoz. (E kiránduláson résztvettek: *Czárán* Gyula, Miss Rose Le *Quesne*, *Szádeczky* Gyula dr. és felesége, *Klemm* Pálné, *Ruzitska* Béla dr. és felesége.)

Az eredeti terv szerint, ellenére a borús időnek és a nemsokára bekövetkező sűrű esőnek, eleinte a vasúti töltés mellett gyalog haladtunk tovább a körülbelül 6 kilométerre lévő Jád-völgy betorkolásáig, a hol ugyan vasúti megállóhely van, de alkalmas időben ide érkező és tényleg meg is álló vonatunk nem volt. Így azután átázva, már alkonyat felé értük el a jádvölgyi kis iparvasut állomáshelyét. Itt újabb csalódás ért, a mennyiben az ide rendelt kis vonatot már nem találtuk meg, a minek oka az volt, hogy érkezésünket a rossz idő miatt nem várták.

Azonban telefon útján csakhamar értesítést kaptunk a remeci gyár igazgatóságától, hogy 1 óra múlva külön vonat megy utánunk és így megnyugodva, a pályafelvigyázó jó meleg szobájában, párolgó tea mellett száritkoztunk. Ez alatt künn metsző hideg szél kezdett fújni, mely a felhőket szétszaggatva, elkergette. Vonatunk megérkezése után azonnal beszállottunk a kezdetleges szerkezetű kis személykocsiba és megindultunk a szép Jád-völgyön fölfelé. Ekkor a szétszakadozó felhők közül már a hold is kezdett előbujkálni és ennek fényénél láttuk meg, hogy a háttérben magasló hegyek frissen hullott hóval vannak borítva. 8 óra tájban Remecre érkeztünk, hol a vendéglőben friss vacsora várt reánk. Kedélyes beszélgetéssel és tervezgetéssel telt el az este, a mire a holnapi előre látható téli kirándulás bő anyagot szolgáltatott.

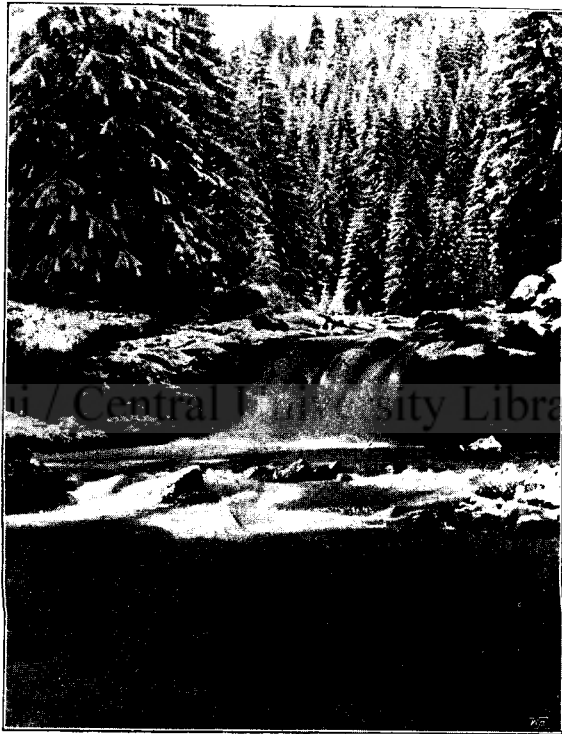
Másnap már korán reggel talpon voltunk és a széltől hajtott, száguldó felhők irányát vizsgáltuk, találgatva a bekövetkezendő időjárást. Nemsokára a nap is felkelt és az ég teljesen kiderült, a mi új erőt, kedvet és bátorságot adott a mai nagy útra. Valóban gyönyörű, kissé hűvös, de kellemes időnk volt egész nap. A szűk, festői völgyet övező magas hegyoldalak tetejükön pompás hófehér díszet öltöttek, melyről a fölkelő napfény vakító ragyogással verődött vissza. Csodás szép kép volt.

Reggelizés és alapos télies felöltözködés után, lóháton indultunk meg a Remectől déli irányban a Jád völgyébe vezető *Szelhís* völgyön fölfelé. A kiválóan jó hegyi lovakon gyorsan haladva, csakhamar elérjük a völgynek azt a részét, a hol a patakot elhagyjuk és az erdővel borított, hirtelen emelkedő, magas hegyoldalon felkapaszkodunk. Itt még lombos erdei fák vannak, melyek ágai és lombja a frissen hullott hó nagy terhe alatt, mélyen legörnyedve, az utat eltorlaszolja. Átvergődve ezeken, már teljesen a hó birodalmába jutunk és nemsokára a fenyves erdő alsó határát is elérjük. Még feljebb a 985 m. magas *Pipilisel* hegy tetejére kapaszkodunk fel, a honnan pompás kilátás nyílik a Biharhegység egész északi szakaszára, a

hegyek és vonulatok megszámlálhatatlan tömkelegére; keletre egész a Vlegyászáig ellátunk, melynek hatalmas hómezői, mint valami óriási gyémántok, oly vakítóan csillámlanak át felénk a távolból. Rövid pihenőt tartunk a tető alatti forrás közelében, melynek vályujában a víz be van fagyva, ennek ellenére a levegő mégis oly kellemes, tiszta, felfrissítő és üdítő, hogy tele tüdővel szívjuk azt be.

További utunk a Pipilisel hegy déli oldalán leereszkedő meredek lejtőn vezet tovább, a honnan már a vizesésekben bővelkedő *Sebisel* völgyet, kirándulásunk tulajdonképeni célpontját is meglátjuk. Ez a völgy eleinte északi irányban halad, majd keleti irányba kanyarodva, a Dragánba vezet le.

Miután a csúszós, puha hóban lefelé lóháton nem mehetünk, ezért a hegytető elszórt házai közelében a lovakat visszahagyjuk és a további útát gyalog tesszük meg. Leérve a Sebisel völgyébe, a hatalmasan megnőtt patak mentén fölfelé haladunk és csakhamar elérjük a Kolozs- és Biharvármegye

Nagyhatár-vizesés.

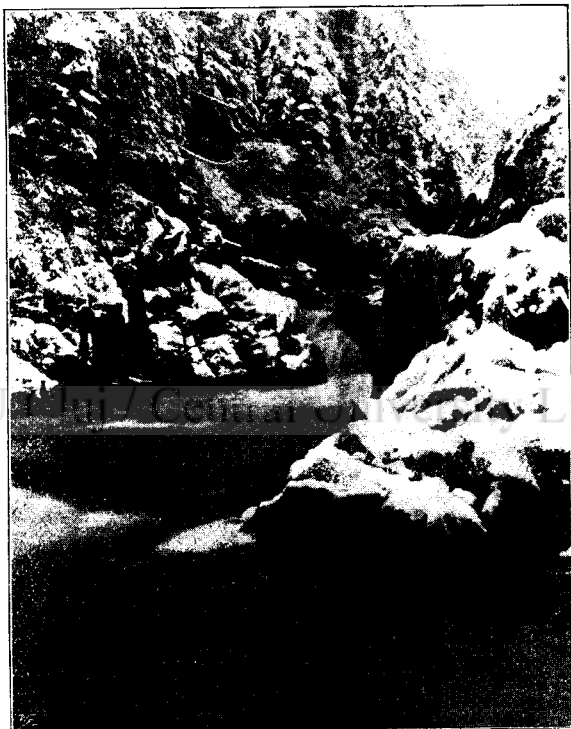
valamint a gör. kath. püspök birtoka, a Bánffy-uradalom és a kincstári területek határain lévő, nem túl magas, de már távolról is feltűnő, széles és ennél fogva impozáns: *nagy határ*-, vagy *hármás határ-esést*, mely minden oldalról a legszebb, üde, fiatal fenyő-erdővel van körülveve. Az eséstől aláhömpölygő víz széles mndencébe gyűl össze, mely fölött állandóan hab és pára gomolyog.

A patak mentén tovább fölfelé haladva, mintegy 20 percnyi út után, a völgy jelentékenyen elszűkül és csaknem függőlegesen álló, éles elválásu, hatalmas rhyolith-sziklapadokkal torlaszolódik el, melyeken a továbbhaladás is nagy nehézségekkel jár. E sziklapadok szűk és mély hasadékába mintegy beszorulva, kénytelen a patak magának útát törni, a mit egy kiválóan érdekes és szép vizesés alakjában tesz meg. Ezt a sajtáságos helyzetű és alakulásu

esést, mely a vadul szagatott, szögletes sziklák közé mintegy mély csatornába való beszorult helyzeténél fogva, csak a közvetlen közelből tekinthető át egyszerre, *Csárán* „szorult-esés»-nek nevezte el.

A magasból alárohanó víztömeg a szűk csatornában sziklapadról-sziklapadra omlik alá és eközben helyenként kitágulva, sajtáságos csavarodáson megy át, míg végre az esés alján széles medencébe gyűl meg. A vizesés regényes, vad környezete, a háttérben lévő sötét, komor fenyőerdő, mind hozzájárulnak ahhoz, hogy e vizesés a legszebb és a legérdekesebb vizesések egyikévé váljék.

További útunkat a patak mentén fölfelé nem folytattuk, mert e szorulat után a völgy kitágul, vizesés többé nincs benne és egyéb kiváló nevezetiséget sem találhatunk. Hanem a helyett visszafordulva, a patak folyása mentén, a nagy határesés mellett el, tovább lefelé haladva, körülbelül egy

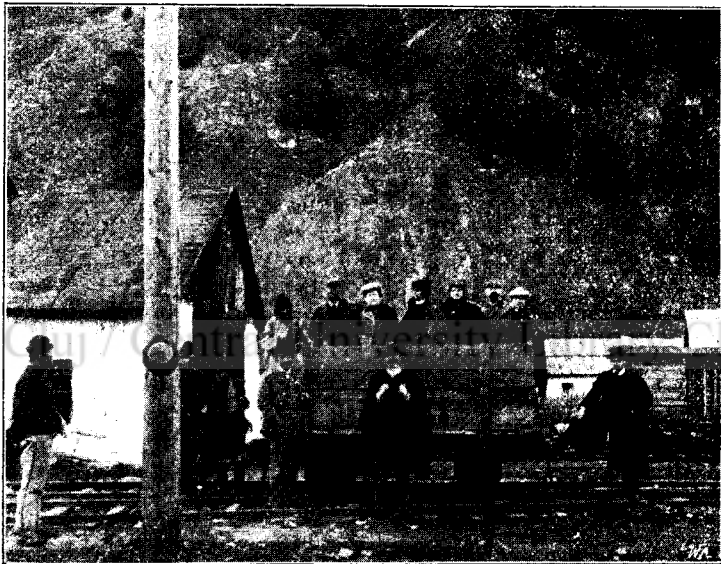

Szorult-esés.

jó kilométerre, a hol a völgy már egyenesen keleti irányt vesz fel, megint szorulathoz és egy újabb vizeséshez érünk. Ez a *Kankán-esés*. Az elszűkült völgyszorosban, már nem padokra elvált rhyolith-sziklák, hanem hatalmas sziklatömszök és tuskók hevernek, melyek között a patak vize csaknem egy egész, széles tömegben nagy zúgással, robajjal és zajjal omlik alá, miközben sűrű habbá és párává foszlik szét. A víz lenn a mélyben, széles kristálytisza medencébe gyűl meg, melynek mély vizéből helyenként egyes nagyobb sziklák és szirtek állanak ki, vagy ide sodort fenyőtörzsek hevernek rendetlenül elhelyezkedve a patak medrén keresztül. E gyönyörű medence meleg nyári napokon üdítő fürdőhelyül használható fel, most azonban inkább a gyorsan megrakott tűz közelébe huzódtunk, melyet e hájos helyen gyújtottunk és a melynek jóltevő melegénél, vidám társalgás közben, költöttük el ebédünket. Itt avatta fel *Csárán* Gyula szép beszéd kíséretében e 3 sebiseli vizesés körútját is.

Azonban dacára a napsütésnek és a tűz melegének, a Vlegyásza hóval takart nagy mezőiről erre fuvó dermesztő hideg szélről mégis átfáztunk és így hosszabb pihenőt nem tarthattunk. E kirándulás különben nyáron, kellemes meleg időben, a növényzet teljes pompájában, különösen élvezetes és szép lehet; így is azonban e nagyszerű, szokatlan téli ruhában, vastag hótakaróval fedve, valami megkapó, sajtóságos és érdekes képet nyújt, a minőt viszont nyáron nem élvezhetünk.

Ebéd után felkerekedve, Remecre készültünk vissza, mert hiszen tervünk szerint estére Kolozsvárt kell lennünk. Először is a Pipilisel meredek oldalán mászunk fel néhány száz méterre és eközben még egyszer elnyörködünk a déli napfényben ragyogó közeli Vlegyásza és vonulatának, továbbá a biharfüredi hegyek változatos alakulatának felséges panorámájában. Azután búcsút véve e szép vidéktől, lovaink állomáshelyéhez érkezünk el. a honnan azután már lóháton gyorsabban haladunk tovább. Így körülbelül 4 óra után, a legszebb és itt a védett völgyben igen kellemes, meleg, napos időben, Remecre értünk, a hol éppen csak annyi időnk maradt, hogy rövid ozsonnát

Czárán és társai a gyárteleptől vissza indulóban

elköltünk, összecsomagoljunk, a gyári tisztviselőktől elbúcsuzunk és azután a kis iparvasut kocsijára felüljünk, a melyen útunkat a Jád mentén lefelé a jádvölgyi állomásig megkezdjük. Ez a 13 km.-nyi vasút rendkívül érdekes és változatos, továbbá maga az utazás is igen különös, mert a pálya nagy lejtése folytán, az egyetlen kis nyitott kocsiból álló vonatnak mozdonyra szüksége nincs, hanem ellenkezően még a lejtősebb helyeken hatalmasan fékezni kell, hogy a könnyű jármű túlgyors sebességet ne kapjon. Így azután már csaknem egészen sötét alkonyatban, vidám jó kedvben értük el a Sebes-Körös völgyét, a fő vasúti vonal megállóhelyét: Jádvölgy állomását. Ott rövid ideig várakozás után, az esti személyvonatra szállottunk fel és a jól sikerült kirándulás nevezetesebb eseményei megbeszélése közben utaztunk haza Kolozsvárra Közben Csucsá állomáson, kirándulásunk kedves rendezőjétől, vezetőjétől és lelkétől vettünk szives búcsút, azzal a fogadalommal, hogyha az idén nem is, de a bekövetkező nyáron mindenesetre újból találkozunk és együtt csodáljuk meg a természet egy-egy remek alkotását. Ki hitte volna akkor, hogy a kegyetlen sors nem így akarja és hogy Czárán Gyula,

a kitünő turistatárs, a páratlan, odaadó, hű, jó barát nemsokára elköltözik közülünk, árván hagyva kis, de lelkes turistatársaságunkat.

Legyen áldott emlékezete!

Ruzitska Béla dr.

Czárán Gyuláról.

„Kerülöm az embereket, mert az Embert szeretem,
S félek, hogy az emberekért az Embert is megvetem.“

(Torkos László.)

A költőnek e szavaiban van *Czárán* Gyula egész lelki világának a kulcsa. A nagy emberbarát kerülte az embereket és, távol tőlük, az örök természet imádatába merült el.

A járhatatlan és járhatatlan Biharhegység vált az ő birodalmává. Bolyongásai közben azelőtt nem is sejtett természeti szépségeknek jutott nyomára. Azoknak szemlélete elfeledteté vele az emberek rosszóságát és meghívta az embereket, hogy élvezzék azok is és nemesüljenek általuk. Útat tört a fenyveseknek ősvadonában és a sziklák között, a bűvő patak mentén barlangokon át, hogy elvezethessen a kincsekhez, melyeket oly szeretettel mutogatott, mint a ritkaságok gyűjtője az ő múzeumát. Mert a természeti csodák múzeumává tette a Biharhegységet és mind a három Kőrös forrásvidékét: gyönyörűségére a *legmagasabbrendű szép* barátainak, okulására a földrajzi és a geológiai tudományok művelőinek.

Magyar hazánk területének nem egy olyan része van még, a melyet a térképeken, ha azok nem hazudnának, fehéren kellene hagyni éppen úgy, mint Afrika közepét. *Czárán* Gyulának nagy érdeme van abban, hogy a Biharhegység és a Kőrösök forrásvidéke hovatovább megszűnik ilyen szégyenfoltja maradni a magyar tudománynak.

De a *Czárán* Gyula múzeumába, a tőle tört úton sajnos, nemcsak természetimádók és tudósok jutottak be, hanem durva lelkek és tolvajok is: a kincsekből rabolnak és nem egyet elpusztítanak, ha el nem vihetik. Hogy milliónyi értékeket a pillanatnyi haszon aprópénzére válthassanak, megsemmisítenek milliókat. Ész nélkül döntögetik a sudár fenyőket s a hegy meredekén, mert le nem vihetik, lezúditják a völgybe, a hol pozdorjává törnek a legtöbb. A szálás bükkerdőkben meggyűrűzik a fákat, körül levágva kergüket, hogy elsorvadjanak a százéves óriások. Nagyon nehezek, nem lehet őket leszállítani a völgybe, adjanak helyet a fenyőnek. De a zápor lemossa a fenyő alól, mielőtt az csak póznává is nőhetne, a bükk gyökereitől többé össze nem tartott termő földet. Fűrészmalmost állítanak a legszebb ligetbe, s a malom körül, az ember és állatai nyomán, kivész nemcsak a fa, hanem a havasi rét is: a tarka violák, a narancsszínű hyerciumok és a selymes pázsit helyén iromba nagy bojtortjánok verik föl a talajt.

A természet imádója mindig föllebb vonúl, mindig járhatatlanabb helyekre, a hová az emberi önzésnek már nincs miért utána mennie. Ott még vannak igazi erdők, igazi rétek és igazi sziklák.

Ott vannak, a Kék Magura hátán, azok az őserdők, a melyeknek ingoványaiából szivárognak elő a Galbina forrásai. Onnan még fát nem vágott emberi kéz. Ott még látni, hogyan támad és hogyan múlik el az erdő a természet hamisítatlan törvényei szerint, emberi beavatkozás nélkül. Ott még a fenyő csak természetes halállal hal meg, ha nem esik el a viharral vívott csatákban. Egy-egy nagyobb ütközet után százával fekszenek a legyőzött, a ledöntött óriások. Esésük messze környezetben összezúzott mindent, s a hatalmas törzs végében, mint függőleges fal, földestül ott van a fának egész

gyökérzete. A tusakodás közben a törzs a vihar előtt meg-meghajlott, de nem tört derékban. Csakhogy a szél minden erejéből belefogódzott a lombokba és addig-addig feszítette, újra meg újra nekirontva, míg csak egyszer gyökerestől ki nem döntötte ellenfelét. A lombok aztán elfonnyadtak, a törzs elkorhadt az ingoványos földön, a gyökerek közül az eső kimosta a földet; de azért a gyökerek fonadéka, mint valami áttörhetetlen sövény, még ott marad sokáig, mikor a szomszéd fákról oda hullt magok az elkorhadt törzsből már régen kicsiráztak, mikor a törzset a rajta nőtt sok-sok fiatal fenyőcske halovány zöldje már régen eltakarta. A kicsi fenyők megnőnek, a gyöngébb elpusztul az erősebbiknek árnyékában, az új gyökerek átdolgozzák a régi fának korhadékát, és az lassanként termő talajjá alakul át, a melyen már új óriás készül csatára a viharral.

Haldokló és meghalt erdő tetejében az új erdő: szeretném tudni, mit rejt a mélyén? Minő csudás harasztok nőhetnek ott, minő, talán még sohasem látott állatfajok lappangnak a vastag, süppedő mohában? Behatolok a sűrűségbe; de minduntalan ledőlöt törzseket kell kerülgetnem. Ha kerülöm erre, lábamat megfogja az ingovány; ha kerülöm arra, útamat a gyökerek sövénye zárja el. Átmászom inkább a törzson, de túl rajta hangyabolyba lépek. Egymagam nem boldogulok és örülhetek, ha megtalálom az utat visszafelé. Hozok magammal embereket, köteleket, létrát, fejszét, fűrészszert, deszkapadlót. Dolgozom a többivel, nyomról-nyomra vágom, építem az ösvényt, hódítom meg a vadont.

Czárán Gyula így tört utat arra, a merre azelőtt senki se járt, és eljutott az erdő mélyén olyan tisztásokra, olyan ligetekbe, a hol az erdei tündérek előle el se futottak, annyira nem hitték, hogy valaha ember háboríthassa őket.

Czárán Gyula tündért soha el nem úzött, ő nem törölte le semmiről a költészetet. Ő megismerkedett és beszélt velük. A Jád vizének tündére elmondta néki a történetét, és ő nekünk a történetet eldalolta. De tudott tőlük más is, sokat, talán még szebb történeteket, a miket nem mondott el soha. Azokat csak a Beethoven szonátáiba érezte bele, midőn menyházai kastélyában, téli pihenőjekor, zongorájához ült. A kéz, mely annyit markolta a hegymászó botot és annyit forgatta a csákányt, tudott mégis könnyű újjakkal, szinte művészi gyakorlattal röpködni a billentyűk fölött. Az, a ki hónapokat töltött a hegytetőkön és a barlangokban, távol minden emberi művelt társaságtól; az, a ki hónapokig nem beszélt mással, mint az ő hűséges oláh munkatársaival az úttörésében; aki az év nagy részén át nem látott könyvet és újságot: *Czárán Gyula* mégis járatos volt különböző tudományokban, ismerője a szépirodalomnak és maga is lelkes művelője.

Rajongva szerette a szépet a könyvekben és a művészetekben; és mégis, ha nem hullott volna le minden esztendőben a hó az ő bérceire, ha nem temette volna el útait, ha nem hagyták volna oda a havasi legelőket a pásztorok is: akkor *Czárán Gyula* talán soha sem tért volna vissza a könyvek, a művészetek s az emberek közé. Oda fönn a tiszta légtelenben, a szűzi csöndben, a bérctetőn tündéri táj fölött, mennyivel jobbnak lehet álmodni az embert, mennyivel szebb zene zendül át a lelken! A természet ölen éberen álmodott álomnál a valóság nem lehet soha szebb.

Czáránnak, álmaihoz képest, éppen úgy csalódást hozott az, a mit néki más mondott, mint a mit ő másnak mondhatott. Az ő lelki életének sem a saját külseje, sem a saját szavai nem lehettek hű tolmácsolója. Külseje sötét, első tekintetre szinte elriasztó volt; hangja mély, darabos, beszéde szakadozott, írása nehézkes. Ő, a kinek lelkében semmi sem volt útszéli, költeményeiben, elbeszéléseiben, sőt még útleírásaiban is nagyon könnyen vált köznapivá. Ő, a kinek lelke csupa szárnyalás volt, írásainak igazi lendületet sehol sem tudott adni.

Én azt hiszem, valamikor az ő lelkében nagy, az egész életre kiható

diszharmonia támadhatott az érzelemnek és a kifejezésnek e miatt az aránytalansága miatt. Sokat várt valaki mástól, viszonzásul azért a sokért, a mit saját lelkéből ő adni kívánt, de amit talán az a más nem tudott megérteni, mert nem tudott megérezni. . . . *Czárán* Gyula agglegény maradt.

Csak a természet szava nem okozott néki csalódást, és talán azt hitte, hogy a természeten kívül megérteni sem tudja őt igazán más. Es kerülte az embereket, mert az Embert szerette. . . .

Ápáthy István dr.

Különfélék.

† Czárán Gyula.

Szomoru meglepetés volt az a rövid szavu menyházai távirat, mely az E. K. E. nagyrabecsült tiszteleti tagjának, *Czárán* Gyulának f. évi 5-én Menyházán bekövetkezett elhunytát tudatta.

E folyóirat szerkesztőjéhez intézett legutolsó levele m. évi december 30-ról volt keltezve és ime, egy hét múlva már halálhíret vettük. Nemcsak, mint szenvedélyes turista, nagy föltáró és útkészítő, nemcsak mint a kirándulások utolérhetetlen nagy mestere volt ő kiváló hajlamokkal és tehetségekkel fölrüházva, hanem megfigyelője, kutatója és hí leírója is volt ő a természeti szépségeknek. Utóbbi minőségében gyászoljuk őt, mint folyóiratunk szakavatott dolgozó-társát és a midőn jelen számunkat az ő emlékének szenteljük: közzé tesszük nálunk lévő utolsó cikkelyét, mintegy turista hattudalát.

* * *

Nagy részvét mellett ment végbe a temetés január 8-án délben. A végtisztességre teljes számban jöttek el a rokonok, a seprősi *Czárán*, a *Csiky*, a *Cábdebó*, a *Török* család tagjai, a környék összes intelligenciája, Seprős község előljárósága és birtokosságának nagyszámu küldöttsége. A ravatalt az elhunyt villájában állították fel és a nagy természetbarát utolsó kívánságához képest az egyszerű tölgyfa koporsót zöld fenyő-lombok borították. A nagyszámban érkező díszes koszorúkkal és virág-csokrokkal a falu legényei, leányai festői sorfalat állottak a ravatal körül. Többek közt koszorut küldöttek a kolozsvári vasutas-turisták is a boldogultnak, mint a révi szoros föltá

rójának ravatalára. A gyászszertartást *Ballauer* Kristóf ottani róm. kath. plébános az elhunyt jóbarátja végezte és ennek befejeztével az Erdélyi Kárpát Egyesület küldöttségének vezetője, *K. Fodor* János titkár mondott meghatóan bucsut az egyesület nevében, utána pedig *Szádeczky* Gyula dr. bucsuzott el az elhunyttól.

Az E. K. E. nevében tartott bucsuztató így hangzott:

Várj még drága halott s bocsásd meg nekem, hogy egy kis időre feltartóztatlak utolsó utadban.

Legjobb barátodnak, az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek búcsuszavát, gyopárvirágos babérkoszoruját hozom.

. . . . Ködbe borult a büszke hegyek orma, köny permetezik a bércek magas fokáról, megdermedt a szökdecselő hegyi patak, bánatosan zúg a fenyvesek zöld lombozata.

Sír az egész természet, miként mi sírunk itt, könybe-lábadt szemekkel, gyászos ravatalodnál.

Melyikünk veszített többet? Kié volt a te nagy szíved, mérhetlen lángolásával, kimondhatlan jószágával?

Senki sem értette az ékes természet beszédét úgy, mint te. Neked regéket meséltek ezek az öreg hegyek; zord szakadékaik te előtted benépesültek tündér alakokkal, a szökdecselő csermelyek neked vig danákat énekeltek, a suttogó falombok édes rejtélyeket sugtak füleidbe.

S a mit ezektől hallottál, azt te oly szépen tudtad elmondani nekünk, hogy csak tőled tanultuk meg igazán, mily gyönyörű e föld, mily drága kincs ez a mi szép hazánk.

Mikor pedig feltűnt a keleti ormon az Erdélyi Kárpát-Egyesület gyopárvirágos cimerpajzsa, te elébe siettél, feléje nyujtottad karjaidat, felkaroltad és vezetted azt a nemes eszmét, az anyaföld szeretetének kultuszát, hegyesúcsról-hegyesúcsra és

meghódítottak számára országrészünk legrejtettebb kincseit.

Most itt fekszik a gyópár szomorú koporsódon s nem a kőszál ormán virít szédítő magasságban. Nem halljuk immár biztató szavadat, kialudt a fáklya, melylyel előrevilágítottál a hegyek mélyében rejtőző barlangok tündéri folyosóin, kiesett kezedből a bot, melylyel utat mutattál a szakadékok nyom nélküli görgetegei között.

Nyugodjál drága barátom!

Nemes életed nem pergett le hiában. Hegy, völgy, erdő, mező, folyó és patak századokig büszkén fogja hordozni nevedet; a nép, mely a gyönyörű hegységet lakja, s melyet te annyira szerettél, még unokáinak unokáiban is megtartja jószágod emléket; a kialudt fáklyát, az elejtett hegymászó botot pedig ezer és ezer kar ragadja meg ismét s lobogtatni fogja a fáklyát, használni fogja a botot nyomdokaidon, utmutatásaid szerint mindaddig, míg a természet csudás szépségei lelkesítenek s a honszerelem lángja élénken lobog a szívekben.

Te itt hagyta bennünket váratlanul, annyi munka, annyi sok szép terv közepette.

De mégsem, csak tested vegyül el a szeretett anyaföld porával, emléked örökké fog élni s lelked előttünk fog lebegni minden utunkon.

S mire sírodon kivirt a tavasz első virága, a hegyek ormáiról lesiető szellő barátaid, követőid sóhaját sutogja majd, s a lenyugvó nap utolsó sugára is a búcsuzók könyeiről siklik alá.

Isten veled!

Ezután megindult a gyászmenet a templomba, hol requiemet tartottak melynek végeztével a hegyoldalon fekvő sírkertben hantolták el a nagy turista földi maradványait.

Haragoszöld fenyvestől övedzett sírja ott domborodik most a menyházai temetőben.

Legyen örök álma csöndes!

Czárán emlékezete.

Az E. K. E. február hó 2-án Heppes Miklós elnöklete alatt tartott választmányi ülésén jelen voltak: M a n n s b e r g Sándor báró, S z á d e c z k y Lajos dr. alelnökök, M á r k i Sándor dr., A p á t h y István dr., S z á d e c z k y Gyula dr., H e r r m a n n Antal dr., R u z i t s k a

Béla dr., T ö r ö k Imre dr., I n c z e Gerő, S á r d i Lőrinc, J é k e y Dániel dr., W e i s z József dr., R é c s e i Ede, F e k e t e Gábor, P a p Mihály ezredes, G á m á n József dr., P u s k á s Béla, M e r z a Gyula főpénztáros, T a n á c s József ellenőr, K. F o d o r János titkár, M. K o v á c s Géza főtitkár, H o l l ó Károly jegyző.

Elnök jelenti, hogy C z á r á n Gyula gyászos elhunytá alkalmával kitérték a gyászlobogót, a ravatalra koszorút küldötték, külön gyászjelentőt adtak ki és a temetésen az egyesület K. F o d o r Jánossal képviseltette magát, ki a ravatalnál gyászbeszédet tartott. Az elnök a következő beszéddel parentálta el az érdemes férfit:

„Czárán Gyula szerette a fűt, a hegyet, a felhőt, s mindazt a mi magasra tör; mert ez a tulajdonság a léleknek is rokon vonása. Talán ezért érzi magát az ember legjobban a szabadban, az Isten legszebb templomában, a természet anyakeblén, hol a lélek mindenkor megtalálhatja a nyugalmat, melyet csak az eszmény, vagy a tiszta szépség nyújthat neki. Az eszmény csak költészete a szépségnek, de a természet maga a megvalósult szépség. Azért nevezték a görögök egy találó kifejezéssel még a világot is Kozmosznak, szépségnek. A természet elragadó és ha szükség van rá megvigasztal. A természetnek általa folytonosan keresett szépségeitől elragadtatva élt Czárán Gyula és ezért lelki és egyéni tulajdonságai annak folyományaként a szelidség, jószívűség, emberszeretet és a szerénység voltak.“

Azután a tisztikari tanács javaslatai alapján kimondotta a választmány, hogy az elhunyt emléket jegyzőkönyvében megörökíti és részvétét fejezi ki a családnál, arcképét az iroda részére megfesteti. Réven az elhunyt emléket állít, a legközelebbi közgyűlésen felelte emlékbeszédet tartat és már most felkéri a választmány az emlékbeszéd tartására dr. S z á d e c z k y Gyulát, továbbá az „Erdély“ közelebbi számában közölni fogja az elhunyt arcképét és életrajzát.

Az E. K. E. által kiküldött „Czárán emlékek“-bizottság meg is kezdte működését és elhatározta, hogy Czárán emlékművére közadakozás útján gyűjtést, hangversenyt, felolvasásokat rendez. Addig is míg a gyűjtőiveket kibocsátjuk, pénzbeli adományokat elfogad és folyóiratunkban nyugtáz az E. K. E. pénztári osztálya (Kolozsvár, Mátyás-ház.)

Szerkesztő: **Merza Gyula**

Nyomatott Gombos Ferencnél Kolozsvárt. Deák Ferenc-utca 12. szám alatt.